

—Mario Strecha—

ISSN 0353-295X
RADOVI – Zavod za hrvatsku povijest
Vol. 38, Zagreb 2006.

UDK 94(497.5)„190“
329(497.5)„190“
32: 070](497.5)„190“
Izvorni znanstveni rad

Politički katolicizam i politika „novog kursa“ I. dio

Skupina oko *Hrvatstva* u borbi protiv politike „novog kursa“ i Hrvatsko-srpske koalicije

U članku se govori o prijepornim odnosima na hrvatskoj političkoj sceni s početka 20. stoljeća između političkog katolicizma i politike „novoga kursa“. Posebna je pažnja posvećena skupini oko lista „Hrvatstvo“ koja se u skladu sa svojim konzervativnim stajalištima borila protiv politike „novog kursa“ i Hrvatsko-srpske koalicije.

Situacija u političkom prostoru banske Hrvatske nakon protumađarskog pokreta 1903/1904. godine potaknula je pobornike političkog katolicizma na izravni angažman u političkom životu.¹ Skupina svećenstva i laika, koja je odlučno zagovarala ideju o nužnosti uključivanja katolika u političku praksu, okupila se u svibnju 1904. oko političkog dnevnika *Hrvatstvo*. Radilo se o političkoj skupini koja je imala podršku hrvatskog episkopata na čelu sa zagrebačkim nadbiskupom Jurjom Posilovićem. Skupina oko *Hrvatstva* zagovarala je stajališta vrlo bliska stajalištima Starčevićeve hrvatske stranke prava. Iako je 1904. nastupila kao umjerena opozicija, skupina oko *Hrvatstva* zapravo je podržavala mađaronski režim u banskoj Hrvatskoj nastojeći ga stabilizirati nakon narodnog pokreta 1903/1904. godine. Skupina se trudila oko stvaranja „konstruktivne“, na katoličkoj podlozi utemeljene jedinstvene pravaške opozicije koja bi nastala etapno: najprije bi se klerikalizirala Hrvatska stranka prava, koja bi potom počela usko surađivati s Frankovom Starčevićevom hrvatskom strankom prava, stvarajući istovremeno uvjete za njihovu eventualnu fuziju, iz koje bi proizašla jedinstvena katolička stranka pravaške orijentacije. Međutim, stjecajem okolnosti, taj pokušaj nije uspio. Većina katoličkog svećenstva odbijala je prihvatiti zamisao skupine oko *Hrvatstva* da se na katoličkoj podlozi stvori jedna središnja, vrlo umjerena opozicijska grupacija katoličkog usmjerenja. S druge strane, skupini oko *Hrvatstva* nije pošlo za rukom ni to da se organizira kao samostalna stranka s kršćansko-socijalnim predznakom.

Politika „novog kursa“, koja je s potpisivanjem Riječke i Zadarske rezolucije napokon sebi osigurala mogućnost ulaska u politički prostor banske Hrvatske, a

¹ Opširnije o tome vidi: STRECHA 2001-2004.

time i opstanak, predstavljala je političku opciju čija se suština temeljito razlikovala od političke opcije koju je zagovarala skupina oko *Hrvatstva*. Razumljivo je da je grupa okupljena oko spomenutog dnevnika u razdoblju od jeseni 1905. do kasnog proljeća 1906. nastojala pridonijeti pokušajima da se osujete napori oko toga da se politika „novoga kursa“ u banskoj Hrvatskoj učvrsti. Nakon što je navedeni pokušaj propao, to jest nakon izborne pobjede Hrvatsko-srpske koalicije u svibnju 1906. i urušavanja mađaronskog režima, skupina oko *Hrvatstva* nastavila je svoju borbu protiv politike „novog kursa“. U tom kontekstu njezina su se gledišta postupno stala približavati gledištima velikoaustrijskog kruga, koji se oko prestolonasljednika Franje Ferdinanda počeo oblikovati od jeseni 1905. godine. Istovremeno, stajališta skupine oko *Hrvatstva* postupno su postajala identičnima sa stajalištima frankovaca. Rasprava koja slijedi iznijansirano opisuje borbu pobornika političkog katolicizma protiv politike „novog kursa“ od kasne jeseni 1905. do sloma Hrvatsko-srpske koalicije.²

I.

U jeku oštremu kampanje koju su vodili protiv donošenja interkonfesionalnog zakona,³ pobornici političkog katolicizma u banskoj Hrvatskoj okupljeni oko lista *Hrvatstvo* našli su vremena da se osvrnu i na politiku „novoga kursa“. Pritom su istaknuli uvjerenje da je riječ o politici koja je zapravo „...*jur zakopani mrtvac*...“. Navedenu ocjenu, prema pisanju *Hrvatstva*, opravdavala je činjenica da se Mađarska koalicija, nakon što je došlo do potpisivanja Riječke rezolucije,⁴

² Tekst koji se objavljuje u ovom broju prvi je dio opširne, analitički pisane rasprave o odnosu političkog katolicizma prema politici „novoga kursa“. Drugi dio, koji u sadržajnom smislu pokriva razdoblje vladavine Hrvatsko-srpske koalicije, bit će objavljen u idućem broju *Radova Zavoda za hrvatsku povijest*.

³ Opširnije o tome vidi: STRECHA 2004. i STRECHA 2005.

⁴ Na sastanku održanom u Rijeci 3. listopada 1905. svi su opozicijski poslanici Hrvatskog i Dalmatinskog sabora, s izuzetkom Frankove Čiste stranke prava i Radićeve Hrvatske pučke seljačke stranke, prihvatili rezoluciju u kojoj su se opredijelili za pomoć Mađarskoj koaliciji na čelu s Nezavisnom strankom u njezinu nastojanju da ostvari personalnu uniju. Pomoć osamostaljenju Ugarske uvjetovana je zahtjevom da Mađarska koalicija, kada dođe na vlast, ponajprije omogući dekonstrukciju represivnog Kluenova režima i da pomogne u sjedinjenju hrvatskih zemalja. Bio je to početak politike „novoga kursa“ koja je, koristeći krizu dualizma izazvanu nastojanjem Mađarske opozicije da Ugarsku odvoji od ostatka Habsburške monarhije, etapno pokušala riješiti hrvatsko pitanje. U tom smislu politika „novoga kursa“, čiji su kreatori bili Ante Trumbić i Frano Supilo, predviđala je da se, u prvoj fazi, demokratizira i liberalizira politički život u Hrvatskoj i da se saniraju povrede Hrvatsko-ugarske nagodbe. U sljedećoj fazi došlo bi do proširenja hrvatske autonomije, koja bi uključivala financijsku samostalnost te do sjedinjenja Dalmacije s banskom Hrvatskom na temelju Hrvatsko-ugarske nagodbe. Ovisno o razvoju međunarodno-političke situacije, tj. ovisno o tome hoće li Monarhija opstati ili ne, pobornici politike „novog kursa“ predviđali su i mogućnost stvaranja južnoslavenske države. No, s tim u vezi treba istaknuti da to u svakom slučaju nije bio njihov primarni politički cilj. O politici „novog kursa“ opširnije vidi: GROSS 1962; LOVRENCIĆ 1972, GANZA-ARAS 1992.

nije željela promptno očitovati o njezinu sadržaju. Nevoljkost Mađarske koalicije da odgovori na novi smjer hrvatske politike ohrabrilo je skupinu oko *Hrvatstva* da još jednom pokuša lansirati ideju kako hrvatska politika svoj oslonac mora potražiti u Austriji, odnosno u dinastiji.

Zalažući se za oslonac na Beč, skupina oko *Hrvatstva* trudila se upozoriti na svaki događaj u političkom životu austrijskog dijela Monarhije koji se, prema njezinoj ocjeni, mogao interpretirati makar kao mali znak promjene službene austrijske politike prema Hrvatima, odnosno prema Slavenima. U tom smislu iskoristila je činjenicu da je u Carevinskom vijeću u to vrijeme iznova počela rasprava o značaju izborne reforme. Iako nije bila zadovoljna izjavom koju je tom prilikom dao austrijski ministar predsjednik, a iz koje se dalo naslutiti kako Gautschova vlada ne kani izaći s prijedlogom izbornog zakona koji bi osigurao jednakopravnost naroda u okviru Austrije, skupina oko *Hrvatstva* držala je raspravu ipak važnom, smatrajući je nekom vrstom uvoda u demokratizaciju političkog života koja će neminovno otvoriti proces njezine transformacije. Skupina oko *Hrvatstva* pritom je zacijelo računala da zahtjev za općim pravom glasa ima široku podršku u masama, da ga podupire velikoaustrijski krug, ali i s time da će, nakon što Fejervaryjeva vlada uvede opće pravo glasa u Ugarskoj, ono ubrzo nakon toga, bez obzira na otpore pojedinih austrijskih političkih grupacija, morati biti uvedeno i u Austriji (HRV 274 [1905]). Čak i pisanje bečkog lista *Information* koji je bečkoj vladi savjetovao promjenu odnosa prema glagoljici, ističući da je to u interesu same Austrije koja bi na taj način uklonila jednu od prepreka za suradnju s Hrvatima, skupina oko *Hrvatstva* tih je dana upotrijebila kao jedan od argumenata znakova moguće promjene austrijske politike prema Hrvatima (HRV 276 [1905]). No, premda se očito svojski trudila da u aktualnim zbivanjima na austrijskoj političkoj sceni pronađe argumente za probečku, odnosno prodinastičku orijentaciju hrvatske politike, skupina oko *Hrvatstva* nije ih lako nalazila.

Kad je riječ o naglašenije prodinastičkoj orijentaciji hrvatske politike za koju se počela zalagati nakon što su po drugi put bili prekinuti pregovori krune s Mađarskom koalicijom, u trenutku kad joj se činilo da je politika „novoga kursa“ potonula, valja upozoriti da se ona prije svega mogla uočiti u činjenici da skupina oko *Hrvatstva*, čak i tada kad je upotrebljavala frazu o „priklanjanju Austriji“, nije više u prvi plan isticala savez s Austrijom. Doduše, nije ga ni negirala kao mogućnost. Višestruki su razlozi zbog kojih je skupina oko *Hrvatstva* u svojim izjavama potkraj 1905. težište postavljala na dinastiju. Prije svega, vidjeli smo da se nadala da je strpljenje Franje Josipa nakon drugih neuspjelih pregovora s Mađarskom koalicijom napokon iscrpljeno te da bi vladar u obračun s mađarskim nacionalizmom ipak konačno mogao krenuti oslanjajući se na nemađarske narode, ponajprije na Hrvate. Najava uvođenja općeg prava glasa u Ugarskoj išla je svakako u prilog takvim razmišljanjima (HRV 277 [1905]).

Traženje oslonca prije svega u dinastiji bilo je zacijelo uvjetovano i činjenicom da je skupina oko *Hrvatstva* shvaćala da proces preobrazbe Austrije zbog još uvijek

snažnih dualističkih političkih čimbenika, ali i zbog značaja zahtjeva velikoaustrijskog kruga, neće moći krenuti u smjeru koji bi Austriju učinio privlačnom za državopравни savez. Logično je stoga da se javila nada da bi kruna, nakon što zbog Mađara odustane od dualizma, mogla biti ta koja će nametnuti preustrojstvo Monarhije, slamaajući pritom otpor, kako produalističkih, tako i velikoaustrijskih snaga. O prikrivenim nadama skupine oko *Hrvatstva* s kraja 1905. najbolje svjedoči činjenica da je *Hrvatstvo* u cijelosti prenijelo govor što ga je Eugenio Vusio, dalmatinski svećenik i zastupnik u Carevinskom vijeću koji je inače usko bio povezan s velikoaustrijskim krugom, održao početkom studenoga na nekom skupu u Beču. U Vusiovu govoru upravo se dinastija apostrofira kao jedini politički čimbenik koji Hrvatskoj može jamčiti samostalnost u okviru Habsburške monarhije. Teško je reći zašto se skupina oko *Hrvatstva* nije usudila izaći s tim prijedlogom kao svojim vlastitim, odnosno zašto se odlučila poslužiti Vusiovim govorom da bi izrekla svoje stajalište. Moguće je, međutim, pretpostaviti da je to uradila s jedne strane zato što je ocijenila da se Vusiova izjava ne poklapa s ambicijama velikoaustrijskog kruga, kojemu se skupina oko *Hrvatstva* nije željela zamjeriti, premda je nedavno bila odbila njegov poziv na izravnu suradnju, a s druge strane stoga što je možda ipak shvaćala da se radi o političkoj kombinaciji koja, barem zasada, nema izgleda da se ostvari. No, u svakom slučaju, ono što je Vusio iznio u svom govoru, a što je *Hrvatstvo* početkom prosinca objavilo kao uvodnik pod znakovitim naslovom „Politički program Hrvata, Srba i Slovenaca“, ne ogrativši se pritom niti od jedne Vusiove izjave, u cijelosti se podudaralo s tadašnjim gledištima skupine oko *Hrvatstva*.

U svom istupu Vusio je, naime, optužio Austriju da je od 1848. nadalje sustavno zlorabila Hrvate, Srbe i Slovence. Podjelom Monarhije 1867. oni su, istaknuo je, nasilno razdijeljeni, no sada je tome došao kraj. Njemačka i mađarska politika, koje su stvorile i podržavale dualizam, danas su u sukobu i zato predstavljaju samo „klimave bedeme“ protiv kojih južnoslavenski narodi Monarhije imaju snažno oružje u svom nacionalnom jedinstvu i u svom strateškom položaju. „*Imamo Dalmaciju, Hrvatsku, Slavoniju, Bosnu, Istriju i Kranjsku i još druga pogranična područja (Međimurje, Rijeka, Gorica, doljnja Štajerska) u kojima stanuje 96% naroda koji sačinjava jedinu narodnost i govori jednim jedinim jezikom, akoprem ga je povijest trima različitim imenima okrstila; imamo 6 pokrajima (...) koje zemljopisno čine jedno zajedničko područje, podpuno a ne izprekidano i izpremiešano drugim narodnostima*“. Upozorivši da je riječ o petini stanovništva Monarhije, Vusio je, ne pozivajući se pritom na hrvatsko državno pravo, što je znakovito, naglasio da Južni Slaveni, kao, uostalom, i Mađari, imaju pravo na svoju državnu samostalnost u okviru Monarhije. No, budući da je težnja Mađara za vlastitom državom usmjerena protiv interesa Južnih Slavena, oni odlučno odbijaju državnu zajednicu s Mađarima. No, prema Vusiju, oni se ne žele se vezati niti s Nijemcima, koji su prema Istri, Dalmaciji i Kranjskoj u posljednjih četrdesetak godina postupali na isti

način kao i Mađari s Hrvatskom i Slavonijom. „*Mi ne pripadamo ni Madjarima ni Niemcima, mi dapače niti možemo niti hoćemo u našem narodnom interesu pripadati ni jednima ni drugima. Mi pripadamo dapače jedinoj vladalačkoj kući, kojoj smo uvijek bili vierni, i obzirom na naše političke težnje stoji nam dobro stati usko s njom združeni*“. Budući da je Monarhija mnogonacionalna, ona se, prema Vusiju, mora preurediti kao „konfederacija“, i to po uzoru na Švicarsku, Njemačku ili Sjedinjene Američke Države. U tom smislu Visio je izrazio mišljenje da Dalmacija, Bosna i Hercegovina, Hrvatska, Slavonija, Istra i Kranjska moraju sačinjavati „...jednu političku, ujedinjenu, nezavisnu i samoupravnu skupinu s podpunim pravom upravljanja svih naših poslova po sebi“. Zahtijevajući punu autonomiju južnoslavenske jedinice u okviru Habsburške monarhije, Vusio je istaknuo da „...naša samouprava i nezavisnost mora nam biti zajamčena jedino od krune...“. Nju ne mogu garantirati ni Mađari, niti Nijemci, nego samo dinastija. Stoga su u zabludi i potpisnici Riječke rezolucije, koja je samo pobudila pohlepu kod Mađara, ali i oni koji joj se protive i koji, zavedeni „austrijskom kamarilom“, pomišljaju na uspostavu državnopravnog odnosa s Austrijom. Na kraju, Vusio se založio za suradnju sa svim onim snagama u Monarhiji koje teže njezinoj preobrazbi u modernu, saveznu državu, u kojoj bi se u zajedničkom parlamentu, u kojega bi ušli predstavnici svih naroda, raspravljalo o zajedničkim poslovima, koje bi, prema njemu, trebali obuhvaćati vojna pitanja, vanjske poslove, vanjsku trgovinu i carine (HRV 279 [1905]).

Objavljujući Vusiov bečki govor, skupina oko *Hrvatstva* očito nije samo željela promovirati ideju o usmjerenju hrvatske politike prvenstveno prema dinastiji, nego je zacijelo željela dati do znanja da bi u interesu suradnje s onim snagama u Monarhiji koje zahtijevaju njezino preuređenje u modernu saveznu državu, ustrojenu u skladu s načelom federalizma, bila spremna odstupiti od isključive državnopravne politike koju je inače ustrajno zagovarala, no koja bi Hrvatsku, zbog njezinog posebnog državnopravnog položaja, na određeni način unaprijed izdvajala od ostalih nenjemačkih, odnosno nemađarskih naroda, stvarajući pritom prepreku i za povezivanje sa Srbima i Slovencima. Objavljivanje uvodnika „Program Hrvata, Srba i Slovenaca“ trebao je, kao što smo vidjeli, istovremeno pokazati i njezinu spremnost da u interesu rješenja hrvatskog pitanja prihvati jugoslavizam kao ideologijsku podlogu za stvaranje autonomne hrvatske jedinice u okviru Habsburške monarhije. Stoga je moguće zaključiti da je objavljivanje uvodnika „Program Hrvata, Srba i Slovenaca“ zapravo bio zapravo trenutni obazrivi pokušaj stvaranja neke vrste kontrapunkta politici „novoga kursa“ koji je, međutim, stjecajem okolnosti ostao nedovršen.

Naime, tijekom zbivanja u vezi s ugarskom krizom ubrzo je raspršio kratkotrajne iluzije skupine oko *Hrvatstva* da je kruna definitivno odustala od pokušaja da krizu dualizma riješi postizanjem dogovora s Mađarskom koalicijom. O spremnosti dvora na krug novih pregovora s Mađarima ukazivala je prije svega činjenica da

je Ugarski sabor, odmah nakon što je 19. prosinca bio otvoren, bio odgođen do početka ožujka (IBLER 1914/1917, 466-468). Odgađanje Sabora bila je poruka Mađarskoj koaliciji da su vrata za pregovore odškrinuta. S druge strane, skupini oko *Hrvatstva* nije promaknulo da je tisak Mađarske koalicije već od početka prosinca slao signale da priželjkuje nastavak pregovora, dajući pritom na znanje da bi koalicija ovoga puta bila spremna na popuštanje (HRV 278, 290 1905). Zbog odgode Sabora Fejervaryjeva vlada nije u proceduru uputila prijedlog izborne reforme, no on je istoga dana kada zasjedanje Sabora odgođeno putem službenog tiska bio obznanjen javnosti, što je bio prvorazredni dokaz da vladar, zasada, ipak ozbiljno ne razmišlja o tome da opće pravo glasa Ugarskoj nametne silom. Istovremeno, to se moglo shvatiti i kao pokazatelj da se kruna zasada nema namjeru založiti ni za uvođenje općeg prava glasa u Austriji.

Skupina oko *Hrvatstva* prepoznala je vladarevu igru s uvođenjem općeg prava glasa u Ugarskoj kao nesumnjiv znak da do obračuna s Mađarskom koalicijom uz pomoć nemađarskih naroda, barem zasada, neće doći. Konstatiravši to sa žaljenjem, *Hrvatstvo* se, premda je slutilo da je uvođenja općeg prava glasa samo prijetnja, dalo na kritiku prijedloga izborne reforme što ga je izradila mađarska vlada, ističući da je riječ o reformi koja ide u korist dominacije Mađara, štoviše, da se radi o „...najobičnijoj sljepariji, koja će iznervirati i mađarske socijaliste i nemađarske narode...“, a ne skršiti moć Mađarske koalicije (HRV 291, 292 1905). Premda je prijedlog Fejervaryjeve vlade predviđao uvođenje općeg, tajnog i jednakog prava glasa za muško stanovništvo iznad navršene 24. godine, on je u sebi sadržavao različite restriktivne odredbe koje su trebale spriječiti da demokratizacija političkog života omogući otvaranje procesa federalizacije Ugarske. U skladu s tim, primarni cilj reforme bio je zapravo osigurati dominaciju dualističkih snaga. Rješavajući krizu, Franjo Josip, odnosno Fejervaryjeva vlada kao njegov instrument, nastojali su, naime, spašavati dualizam, a ne stvoriti uvjete za federalizaciju Ugarske koja bi za sobom povukla preuređenje austrijskog dijela Monarhije na istom principu. Utoliko je primjedba *Hrvatstva* da prijedlog izborne reforme Fejervaryjeve vlade i dalje osigurava dominaciju Mađara bila opravdana. Skupina oko *Hrvatstva* nije, međutim, imala pravo tvrdeći da izborna reforma neće imati utjecaja na položaj Mađarske koalicije. No, njezina kritika prijedloga izborne reforme u Ugarskoj imala je sasvim drugi cilj. Ona je bila poruka Hrvatsko-srpskoj koaliciji, koja se na veliko iznenađenje skupine oko *Hrvatstva* ipak oblikovala, i koja se već 11. prosinca 1905. javnosti obratila proglasom u kojem je istaknula da će se zalagati za „...slobodu naroda i prava najširih slojeva puka...“, za ustavnost i građanska prava, a s tim u vezi i za uvođenje općeg prava glasa i demokratizaciju političkog života te za samoupravu općina kotareva i županija. Uz to, Koalicija je obećala da će se angažirati oko zaštite seljačkih posjeda i oko odnošenja radničkog zakonodavstva. Na kraju navela je da će zahtijevati saniranje svih povreda Nagodbe, sjedinjenje Dalmacije s banskom Hrvatskom kao i ravnopravnost srpskog naroda s hrvatskim (IBLER 1914/1917, 465-469).

II.

Stvaranje Hrvatsko-srpske koalicije zateklo je skupinu oko *Hrvatstva* potpuno nesprenom. Čini se da je ona tada doista bila duboko uvjerena da je politika „novoga kursa“ u osnovi ipak samo politička avantura izazvana krizom dualizma koja joj se, doduše, činila ozbiljnom i prilično opasnom, no za koju je vjerovala da će na kraju ipak biti odbačena i zaboravljena, najprije u banskoj Hrvatskoj, a potom i u Dalmaciji. Štoviše, izgleda da je skupina oko *Hrvatstva* doista ozbiljno povjerovala u to da je njezin krah započeo neposredno nakon neuspjeha drugog kruga pregovora Mađara s vladarom. Međutim, Mađarska koalicija ni nakon gotovo devetomjesečnog natezanja nije pokazala spremnost na popuštanje zbog čega se moglo pretpostavljati je kruna konačno izgubila strpljenje i da će s njom uskoro pokušati obračunati na drugačiji način. Skupina oko *Hrvatstva* morala je, dakle, biti prilično neugodno iznenađena formiranjem Hrvatsko-srpske koalicije. Zato i nije odmah reagirala na događaj. Trebala su, naime, proći gotovo puna dva tjedna da bi se pribrala i reagirala, ali ne na samo stvaranje Hrvatsko-srpske koalicije, što je svakako znakovito, nego isključivo na njezin proglaš.

Osvrćući se na njegov sadržaj, *Hrvatstvo* je izrazilo slaganje s procjenom da je dualizam na izdisaju i da Habsburška monarhija stoji pred preuređenjem, a prihvatilo je i mišljenje da hrvatska politika mora odlučno nastupiti protiv dualizma koji ne daje nikakve šanse za rješenje hrvatskog pitanja. Uostalom, to su bila stajališta koja je skupina oko *Hrvatstva* zastupala od početka svoga s djelovanja i s kojima se nije bilo teško složiti. No, list je zamjerio je Koaliciji što se tobože nije posve jasno odredila za kakvo se preuređenje Monarhije zalaže, premda je proglas Koalicije bio sročćen tako da u tom pogledu nije ostavljao nikakvu dilemu. No, smisao zamjerke u vezi s tobožnjom nejasnoćom oko pitanja preustrojstva Monarhije bio je u tome da se, s jedne strane, Koalicija prikaže kao kolebljiva, nejasna, nepouzdana, a samim tim i neprihvatljiva. S druge strane, time je *Hrvatstvo* nastojalo maksimalno ublažiti kritiku stajališta što ih je Koalicija predočila javnosti. Skupina oko *Hrvatstva* imala je, kao što ćemo uskoro vidjeti, razloga čuvati se apriornog, energičnog odbijanja programa Koalicije, premda bi to zacijelo najradije bila uradila. Zato je *Hrvatstvo* u svom komentaru i izrazilo mišljenje da Koalicija zacijelo ipak pomišlja na federalizaciju Monarhije, premda se to ne usuđuje otvoreno izjaviti, što je, kako je istaknulo, svakako pomalo sumnjivo. Prikriiveni zahtjev za federalizacijom Monarhije skupina oko *Hrvatstva* prepoznala je, naime, u izjavi da se dualizmu valja suprotstaviti afirmacijom načela „...narodnog samoodredjenja i ravnopravnosti svih naroda“. Trudeći se pokazati kako se Koalicija tobože koleba između ideje o preuređenju Monarhije na načelu federalizma i dualizma, *Hrvatstvo* je neprihvatljivom ocijenilo njezino stajalište o Hrvatsko-ugarskoj nagodbi kao polaznoj točki za postupno proširenje hrvatske autonomije. S tim u vezi, list je izjavio da je pozivanje na Hrvatsko-

ugarsku nagodbu u osnovi zalaganje za dualizam, jer je vijek Hrvatsko-ugarske nagodbe određen Austro-ugarskom nagodbom. Nije moguće biti protiv dualizma, dakle, protiv Austro-ugarske nagodbe, a istovremeno priznavati Hrvatsko-ugarsku nagodbu, upozoravalo je *Hrvatstvo* u svom prvom komentaru proglašenja Hrvatsko-srpske koalicije (HRV 294 [1905]).

Iako je u svojoj prvoj reakciji nastojalo biti kritično, donekle i polemično, ali pomirljivo, uslijed čega je tekst komentara proglašenja Hrvatsko-srpske koalicije mjestimice ispao proturječan, *Hrvatstvo* je na kraju ipak istaknulo ocjenu da se Koalicija zapravo zalaže za personalnu uniju. To je ponovilo i dan kasnije, izražavajući pritom određeni stupanj nevjerice, koja je imala zadaću ublažiti ton. S tim u vezi, *Hrvatstvo* je Koaliciji uputilo upozorenje da personalna unije nije ništa drugo „...nego do najviše potencije i do najširih granica izdjelani i dotjerani dualizam sa svim onim teškim posljedicama što ih proglas koaliraca pripisuje sadanjemu dualizmu“ (HRV 295 [1905]).

Uvodnici koje je *Hrvatstvo* posvetilo proglašenju Hrvatsko-srpske koalicije zacijelo bi i u sadržajnom smislu i po tonu izgledali sasvim drugačije da se upravo u vrijeme njihovog objavljivanja između vodstva Hrvatske stranke prava i predstavnika Hrvatskoga katoličkoga tiskovnog društva, odnosno skupine oko *Hrvatstva* nije počela razmatrati ideja o fuziji, odnosno o tome da Hrvatska stranka prava kupi *Hrvatstvo* i pretvori ga u svoj stranački list (HRV 28 [1906]). Za skupinu oko *Hrvatstva*, ali i za zagrebačkog nadbiskupa koji je iza nje stajao kao i za ostale biskupe koji su je podržavali, bio je to, prema tome, prilično delikatan trenutak u kojemu se negativno stajalište prema Hrvatsko-srpskoj koaliciji, odnosno prema politici „novoga kursa“ moglo izraziti samo krajnje oprezno i obazrivo. U protivnom, to bi se tumačilo kao odbacivanje ponude Hrvatske stranke prava, što si skupina oko *Hrvatstva* u tom trenutku nije ni mogla, niti željela dopustiti.

Na osnovi analize tiska, razumije se, nije moguće precizno utvrditi sve razloge koji su uvjetovali pokušaj ostvarenja ideje o fuziji Hrvatske stranke prava sa skupinom oko *Hrvatstva*. S tim u vezi moguće je zasada iznijeti samo određene pretpostavke. Kad je riječ o skupini oko *Hrvatstva*, onda, prije svega, treba voditi računa da je ona, stjecajem okolnosti, od početka bila marginalna politička grupacija, koja naprosto nije mogla funkcionirati kao odgovarajuća podloga za političke ambicije zagrebačkog nadbiskupa i hrvatskog episkopata koji ju je utemeljio i podržavao. Od početka uklještena između Starčevićeve i Hrvatske stranke prava, skupina oko *Hrvatstva*, kao što smo vidjeli, nije uspjela u svojoj prvotnoj namjeri da se afirmira kao čimbenik koji bi otklonio prepreke za njihovo ujedinjenje s ciljem da se Narodnoj stranci osigura zaleđe u smislu „konstruktivne“, za vlast prihvatljive opozicije, koja je režimu u banskoj Hrvatskoj bila nužna zbog učvršćenja poljuljanog položaja Narodne stranke, kao i zbog stabilizacije prilika nakon pokreta 1903/1904. koju su, uostalom, zahtijevali i kruna i mađarski politički čimbenici. Ideja da se to eventualno pokuša postići samo s dijelom opozicije, a

ona je, kao što smo vidjeli, imala pristalica u skupini oko *Hrvatstva*, bila je neprovediva zbog toga što su se tomu protivili biskupi koji nisu imali povjerenja ni u Starčeviću, ni u Hrvatsku stranku prava. Stapanjem skupine oko *Hrvatstva* bilo s jednom, bilo s drugom političkom grupacijom ne samo da im ne bi osiguralo kontrolu nad cijelom hrvatskom opozicijom, bez čega se stabilizacija režima ne bi mogla ostvariti, nego im vjerojatno ne bi osiguralo ni odlučujući utjecaj nad onim dijelom opozicije za koju bi se opredijelili. Ni Hrvatska stranka prava, a još manje Frankova Starčevićeva hrvatska stranka prava, nisu bile spremne žrtvovati svoju autonomiju i podvrgnuti se vodstvu episkopata. Najposlije, zamisao o osnutku jedne nove, snažne katoličke stranke, koja je također neko vrijeme bila aktualna, a koja bi zauzela mjesto stare opozicije, bila je neprovediva zbog toga što za njezino stvaranje nisu postojali niti minimalno društveni uvjeti.

Prema tome, otkako se konstituirala, skupina oko *Hrvatstva* bila je zapravo politički izolirana, a s njom je bio politički izoliran i hrvatski episkopat na čelu sa zagrebačkim nadbiskupom. Ponuda Hrvatske stranke prava da kupi *Hrvatstvo*, odnosno da dođe do fuzije sa skupinom koja se oko njega okupljala, za Posilovića i hrvatske biskupe, ali i za pripadnike skupine oko *Hrvatstva* mogla je, dakle, s jedne strane predstavljati sjajnu priliku za pokušaj proboja političke izolacije u koju su zapali. Za početak, prema svemu sudeći, biskupima i skupini oko *Hrvatstva* zacijelo se činilo posve dovoljnim ako uspije pokušaj da se Hrvatska stranka prava odvoji od Hrvatsko-srpske koalicije i odbaci politiku „novoga kursa“. S obzirom na činjenicu da je Hrvatska stranka prava bila bitan sastavni dio Hrvatsko-srpske koalicije, s njezinim izlaskom bi Koalicija izgubila ne samo političku težinu koju je imala samom činjenicom da je jedino Hrvatska stranka prava u to vrijeme imala svoje predstavnike u Saboru nego i priliku da na izborima postigne bilo kakve ozbiljnije rezultate. Na taj bi način politika „novoga kursa“ pretrpjela, dakako, krah, a Narodna stranka mogla bi relativno mirno očekivati eventualni dolazak Mađarske koalicije na vlast, jer bi bila sigurna da će je u tom slučaju Mađarska koalicija naprosto morati prihvatiti kao partnera. Zadovoljna bi, računala je skupina oko *Hrvatstva*, zacijelo bila i kruna koja nije željela da se hrvatska politika aktivno upliće u njezino dogovaranje s Mađarskom koalicijom, pogotovo ne na način na koji su to nastojali uraditi zagovornici politike „novoga kursa“.

Ukratko, motiv koji je Posilovića, Hrvatsko katoličko tiskovno društvo i skupinu oko *Hrvatstva* vodio u pregovore s Hrvatskom strankom prava u svakom je slučaju bio višestruk: s jedne strane radilo se o pokušaju da se preuzme Hrvatska stranka prava, s ciljem da se takoreći u posljednji čas politici „novoga kursa“ u banskoj Hrvatskoj zada odlučujući udarac, nakon čega bi Narodnoj stranci bio osiguran opstanak na vlasti čak i u slučaju da Mađarska koalicija u međuvremenu postigne sporazum s krunom i napokon formira vladu. Time bi se Hrvatska stranka prava afirmirala kao „konstruktivna“ opozicija ne samo u odnosu prema režimu u Hrvatskoj nego i u odnosu prema dualističkim čimbenicima. Nakon toga episkopat i

skupina oko *Hrvatstva* imali bi posve dovoljno manevarskog prostora i za pokušaj da se upuste i u druge političke kombinacije, možda i u pokušaj ostvarenja plana s kojim su i krenuli u inicijativu oko osnutka katoličkog političkog lista.

Što se tiče Hrvatske stranke prava, i ona je, razumije se, imala prilično jakih razloga da prije izbora za Hrvatski sabor pokuša asimilirati skupinu oko *Hrvatstva*. Prije svega, time bi s političke scene nestalo struje koja je s jedne strane pružala potporu režimu, a s druge Starčevićевой hrvatskoj stranci prava, neovisno o tome što se pritom s njom na određeni natjecala u borbi za status „konstruktivne“, režimu prihvatljive opozicije. Za Hrvatsku stranku prava eliminirati skupinu oko *Hrvatstva* značilo je, prema tome, ukloniti barem jednu od prepreka politici „novoga kursa“. Pitanje kako osigurati sigurnu podršku većine svećenstva također nije bilo nevažno jer je i Hrvatskoj stranci prava i Hrvatsko-srpskoj koaliciji na izborima bio potreban svaki glas. Naime, koliko god da je skupina oko *Hrvatstva* imala malo utjecaja na opredjeljenje svećenstva, moralo se voditi računa da iza nje stoji episkopat i da je upravo zbog toga u stanju utjecati i na dio klera koji inače nije podržavao skupinu oko *Hrvatstva*. Napokon, fuzijom sa skupinom oko *Hrvatstva*, Hrvatska stranka prava, odnosno Hrvatsko-srpska koalicija zatvorila bi jedan zasada neiskorišteni, ali neprestano otvoreni kanal za infiltraciju politike velikoaustrijskog kruga, što također nije bilo nevažno.

Kad je riječ o Hrvatskoj stranci prava, čini se da su ideju o fuziji osobito podržavali Harambašić, Rubetić, Tuškan, Bauer, Zagorac i Banjavčić, koji su u važnost pokušaja njezine realizacije uspjeli uvjeriti ostale članice Koalicije, prije svega Hrvatsku naprednu stranku, koja je, prema svemu sudeći, uz socijaldemokrate, pokazivala najviše skepse, plašeći se eventualne klerikalizacije Hrvatske stranke prava. Međutim, s obzirom na njezinu važnost za Koaliciju, Hrvatska napredna stranka očito je pristala na pokušaj, nastojeći ne ometati pregovore pisanjem *Pokreta* (HRV 16, 26 [1906]). Na kraju, recimo i to da je i u Hrvatskoj stranci prava i u skupini oko *Hrvatstva* zacijelo bilo i onih koji se nisu oduševljavali idejom o fuziji. Za dio skupine oko *Hrvatstva* stapanje s Hrvatskom strankom prava značilo je, naime, ne samo siguran gubitak svakog utjecaja na njezinu orijentaciju. S druge strane, dio mlađe generacije Hrvatske stranke prava u fuziji sa skupinom oko *Hrvatstva* morao je dijeliti bojazan Hrvatske napredne stranke od moguće klerikalizacije stranke, odnosno bojazan za gubitak njezine pune autonomije, a s tim u vezi, dakako, i za budućnost politike „novoga kursa“. No, razlozi koji su govorili u prilog pokušaju ostvarenja ideje o fuziji očito su u tom trenutku bili jači i na jednoj i na drugoj strani.

Do prvih kontakata između Hrvatske stranke prava i Hrvatskog katoličkog tiskovnog društva i skupine oko *Hrvatstva* došlo je već negdje krajem prosinca 1905. Ti prvi kontakti, čini se, nisu dali nekih konkretnih rezultata, no očito je da su odmah pobudili zanimanje skupine oko *Hrvatstva* koja je u svom novogodišnjem broju objavila uvodnik u kojemu je otvoreno priznala svoju političku izolaciju, ne

skrivajući pritom težnju za suradnjom s Hrvatskom strankom prava. S tim u vezi list je, uz ostalo, naglasio da ta ideja nije novijega datuma, dapače, da ju je skupina oko *Hrvatstva* neprekidno nastojala ostvariti. Međutim, suradnju je, prema pisanju lista, onemogućila Hrvatska stranka prava koja je, unatoč svim nastojanjima i molbama skupine oko *Hrvatstva*, prezrivo odbijala ponudu, završivši na kraju u Koaliciji u kojoj se, osim naprednjaka, nalaze i neke druge političke grupacije s kojima nije moguće surađivati (HRV 2 [1906]). Pritom *Hrvatstvo* je, dakako, imalo na umu Socijaldemokratsku stranku i srpski dio Koalicije, ali ih ovom prilikom nije željelo imenovati jer bi bilo odveć očito da se list protivi Hrvatsko-srpskoj koaliciji. „*Da se nije Hrvatska stranka prava sa naprednjacima i drugim nekima u odnošaj solidarnosti i uzvratnog osiguranja privezala, iskreno očitujemo, da bi joj bili i riječku rezoluciju nekako kroz prste progledali i za njezine kandidate glasovali. Nu odkada se je ona sa onim elementima tako tiesno svezala, od tada je glasovanje za koalirane opozijonalce, postalo za nas pitanje, na koje još niti do danas ne nadjosmo odgovora i izlaza, koji bi našu savijest umirio*“ (HRV 2 [1906]). Izjava skupine oko *Hrvatstva* da bi Hrvatskoj stranci prava vjerojatno oprostila to što je pristala uz Riječku rezoluciju, ali da joj se teško može oprostiti ulazak u Koaliciju, bila je, dakako, proturječna, no to proturječje samo ukazuje da se „iskreno očitovanje“ skupine oko *Hrvatstva* nipošto ne može razumjeti kao znak njezine eventualne spremnosti na prihvaćanje politike „novoga kursa“. Riječka rezolucija bila je, naime, ne samo jedna od bitnih pretpostavki politike „novoga kursa“ nego i važan korak u pravcu nastanka političke grupacije koja će ga operacionalizirati.

Prema tome, već prije nego što su otpočeli konkretni razgovori o suradnji, skupina oko *Hrvatstva* jasno je dala do znanja Hrvatskoj stranci prava da su za nju problematične i Riječka rezolucija i ulazak Hrvatske stranke prava u Koaliciju. Time je skupina oko *Hrvatstva* ujedno odmah na početku naznačila pitanja koja će se kao sporna neprestano potezati prilikom svih kasnijih pregovora (HRV 39 [1906]). No, važno je pritom naglasiti da skupina oko *Hrvatstva* pritom nije željela otvoreno reći da zbog navedenih spornih pitanja ne može podržati kandidate Hrvatske stranke prava, što je slutilo na mogućnost da, eventualno, prihvati i kandidate Hrvatsko-srpske koalicije. Štoviše, *Hrvatstvo* je s tim u vezi istaknulo da se oko toga silno koleba. Otkrivajući, naime, svoje predizborne dileme, skupina oko *Hrvatstva* je, između ostaloga, izjavila: „*Jest, lahko bi nama bilo naći izlaza, kada bismo htjeli reći: dolje sa koalicijom! Ali mi „saveznici madjarona“ ne možemo to naprečac učiniti, jer našem programu ne odgovara niti ta eventualnost, da za vladajuću stranku vadimo kestenje iz vatre*“ (HRV 7 [1906]). Navedena izjava nije, međutim, mogla uvjeriti nikoga da skupina oko *Hrvatstva* sa svojim angažmanom na razbijanju Hrvatsko-srpske koalicije čini upravo to, to jest da za vladajuću stranku „...vadi kestenje iz vatre...“.

Naime, pišući o svom još uvijek tobože nedefiniranom odnosu prema Hrvatskoj stranci prava, odnosno prema Hrvatsko-srpskoj koaliciji, *Hrvatstvo* je pisalo:

„Hrvatska stranka prava svezala se je sa elementima, koje hrvatsko katoličko svećenstvo ne može držati sposobnima za vladu. A svezala se je tako uzko, da podupirati hrvatsku stranku prava znači u jednakoj mjeri podupirati i pokretaše i socijaldemokrate i srbobrance. A može li to hrvatska stranka prava zahtijevati od hrvatskog katoličkog svećenstva, da si samo za vrat stavi t.j. na vladu uzdigne takove elemente, koji svoju mržnju u tolikoj mjeri očituju spram vjere i svećenstva upravo u časovima, gdje bi tim elementima najprimitivniji politički nazor morao nalagati da ne izazivaju one, koji im pri nastojanju oko postignuća željene svrhe mogu premnogo škoditi i koristiti“ (HRV 7 [1906]).

Ponuda Hrvatske stranke prava da se s njom fuzionira nalagala je skupini oko *Hrvatstva* da se jasno odredi prema Narodnoj stranci, što je sredinom siječnja ona i uradila. Izjavivši najprije da na izborima ne kani podržati kandidate vladajuće stranke, jer ona ne ulijeva povjerenje zato što dopušta sustavno kršenje Nagodbe, štoviše i sama je često krši, o čemu govori i njezina nedavno realizirana inicijativa oko donošenja interkonfesionalnog zakona. Taj zakon, pisalo je *Hrvatstvo*, donesen je po naputcima mađarske vlade, a prekršio je hrvatsku autonomiju u bogoštovlju i nastavi. Budući da se u vrijeme kampanje protiv interkonfesionalnog zakona takva izjava nije mogla pročitati na stranicama *Hrvatstva*, trebao je to biti siguran znak da se ono doista ograđuje od Narodne stranke. No, distanciranje od Narodne stranke bilo je samo prividno. Naime, kritizirajući Narodnu stranku, skupina oko *Hrvatstva* je istovremeno upozoravala da je njezina vladavina posljedica „sustava“. U biti posve je svejedno tko je na vlasti sve do onda dok je na snazi dualistički „sustav“ koji se temelji na Austro-ugarskoj, odnosno na Hrvatsko-ugarskoj nagodbi kao njezinoj izvedenici (HRV 10 [1906]). Izjava kojom je *Hrvatstvo* amnestiralo Narodnu stranku od odgovornosti, kao i mišljenje o potrebi promjene „sustava“ jasno su svjedočili o njegovu odnosu prema Hrvatsko-srpskoj koaliciji, odnosno prema politici „novoga kursa“. S druge strane, bio je to znak Narodnoj stranci da kritika što ju je *Hrvatstvo* uputilo na njezin račun ipak ne valja shvatiti odbiše ozbiljno.

U pozadini, u međuvremenu, započeli su konkretni pregovori između predstavnika Hrvatske stranke prava i predstavnika Hrvatskog katoličkog tiskovnog društva oko kupovine lista. Razgovori su otpočeli potkraj siječnja 1906. nakon što je Hrvatska stranka prava održala sastanak kojemu su, uz članove središnjeg odbora i njezinih pristalica iz Slavonije od kojih je inicijativa o fuziji i potekla, bili nazočni i svi članovi njezina saborskog kluba. Sastanak je rezultirao zaključkom da se Hrvatskom katoličkom tiskovnom društvu predloži fuzija sa skupinom oko *Hrvatstva* i kupovina lista koje bi se kao glasilo Hrvatske stranke prava ubuduće trebalo izdavati pod nazivom *Hrvatska država*, a koje bi se u javnosti imalo pojaviti već početkom travnja, dakle, uoči izbora (HRV 16, 28, 39 [1906]). Već podatak o namjeri Hrvatske stranke prava da kupi *Hrvatstvo* i da ga, pod novim imenom, plasira kao svoj stranački organ, ukazivala je na njezinu namjeru da eliminira

skupinu oko *Hrvatstva*. Zato je odbor Hrvatskog katoličkog tiskovnog društva isprva i razmišljao da odbije pregovore. No, zahvaljujući zalaganju nekolicine iz skupine vezane uz *Hrvatstvo*, uključujući i glavnog urednika Milana Hoka, ipak ih je na kraju odlučio prihvatiti. U odbor zadužen za pregovore s Hrvatskom strankom prava ušli su Mirko Marchetti, Pazman, i Fran Milobar, koji su također bili mišljenja da ponudu ne bi trebalo odbiti. U ime Hrvatske stranke prava s njima su pregovarali Bauer, Harambašić i Zagorac (HRV 39, 66 [1906]). Odmah na početku pokazalo se da skupina oko *Hrvatstva* ne kani prihvatiti ni politiku „novoga kursa“, niti podržati Hrvatsko-srpsku koaliciju (HRV 39, 66 [1906]). No, unatoč tomu, pregovori su nastavljeni (HRV 66 [1906]).

Na sam početak i uopće na dinamiku i trajanje pregovora o fuziji između Hrvatske stranke prava i skupine oko *Hrvatstva* bitno su utjecali događaji vezani uz krizu dualizma. Naime, nakon kraha druge runde pregovora između Franje Josipa i Mađarske koalicije, u Hrvatskoj je prevladalo mišljenje da će se izbori za Sabor održati prije nego što Mađarska koalicija eventualno postigne dogovor s krunom, dakle prije nego što preuzme vlast u Ugarskoj. Zato je Hrvatska stranka prava, odnosno Hrvatsko-srpska koalicija započela pregovore o fuziji takoreći neposredno nakon što se konstituirala, odnosno nakon što se obratila javnosti proglasom. Pritom, nastojala ih je što prije uspješno okončati kako bi se potom mirno mogla posvetiti pripremama za izbore koji su za Koaliciju bili važni ne samo zato što bi joj izborna pobjeda osigurala većinu u Saboru nego i zato što bi to bitno učvrstilo njezinu poziciju prema Mađarskoj koaliciji. Stoga je odbor koji je u ime Hrvatske stranke prava pregovarao sa skupinom oko *Hrvatstva* o fuziji koristio različite načine ne bi li slomio njezin otpor da prihvati politiku „novoga kursa“. Uz ostalo, pregovarači koji su nastupali u ime Hrvatske stranke prava davali su obećanja da ni prilikom pregovora koji će se voditi s Mađarskom koalicijom, ni na izborima stranka neće odstupiti od programa iz 1894, ali su tome dodavali i ogradu: „... ako joj to ikako bude moguće...“ (HRV 50 [1906]). No, skupina oko *Hrvatstva* ustrajala je u svom odbijanju da se izjasni za Hrvatsko-srpsku koaliciju, odnosno za „novi kurs“. Bila je, međutim, spremna razgovarati o eventualnoj podršci Hrvatskoj stranci prava (HRV 20, 50 [1906]). Pritom je, koliko je to moguće razabrati iz pisanja *Hrvatstva*, koristila različite manevre, nastojeći istovremeno Hrvatsku stranku prava distancirati i od Hrvatsko-srpske koalicije i od politike „novoga kursa“, o čemu je, uostalom, svjedočilo i pisanje *Hrvatstva*, koje se nije uvijek ograničavalo samo na obazrivo, ali jasno otklanjanje politike „novoga kursa“. U tom razdoblju list je, naime, člankom „*Smutnja pa smutnja*“ župnika Šafrana, koji je objavljen kao uvodnik bez komentara, pokazao da stoji iza teksta koji je Riječku rezoluciju i politiku „novoga kursa“ ocijenio kao „...očito izdajstvo velike i jedino spasonosne pravaške misli, koja je narod oduševila i koju narod pozna...“, a Hrvatsko-srpsku koaliciju „smutnjom“, to jest političkom skupinom koja je po sastavu toliko heterogena da je kao politička grupacija ne samo neprihvatljiva

nego i zbunjujuća. I Šafran je, kao što se moglo i očekivati, također pisao da su za svećenstvo neprihvatljivi socijaldemokrati i naprednjaci, pri čemu je i on kao argument navodio njihov odnos prema vjerskom pitanju Svoj je članak Šafran završio jednom proračunato nejasno formuliranom izjavom koja je mogla dati naslutiti da bi svećenstvo na izborima moglo podržati kandidate Hrvatske stranke prava, ali ne i kandidate Hrvatsko-srpske koalicije (HRV 20 [1906]).

Koncem siječnja, odnosno početkom veljače 1906. okolnosti u kojima su se odvijali pregovori na kratko su se izmijenile. Naime, Mađarska koalicija prihvatila je potkraj siječnja da formira vladu na temelju nacрта programa Franje Josipa kao i nekih garancija po kojima bi vladar mogao izaći u susret nekim njezinim zahtjevima. Time je započeo jedan krug njezinih pregovora s krunom koji je i u Monarhiji i u Hrvatskoj ponovno pojačao neizvjesnost u vezi s raspletom krize dualizma. Naime, sada je iznova bila otvorena mogućnost da Mađarska koalicija preuzme vlast prije izbora u Hrvatskoj (HRV 25, 26 [1906]). No, već početkom veljače pregovori Franje Josipa s Mađarskom koalicijom ponovno su prekinuti jer je vladar i ovoga puta odbio prihvatiti njezin program (HRV 28 [1906]). Nakon toga ponovno je raspušten Ugarski sabor. S tim u vezi ni Hrvatskoj stranci prava, ni Hrvatsko-srpskoj koaliciji, prema svemu sudeći, nije se više žurilo da postigne dogovor oko fuzije sa skupinom oko *Hrvatstva*. Međutim, neuspjeh Mađarske koalicije ohrabrio je skupinu oko *Hrvatstva* u njezinim nastojanjima. *Hrvatstvo* se stoga iznova pčelo javljati s idejom da se kriza dualizma mirnim putem neće moći riješiti bez oslonca krune na Hrvate, to jest ukoliko se za inat Mađarima ne oživotvori hrvatsko državno pravo (HRV 32 [1906]).

Prilično sigurno u svoje procjene, ali ne posve sigurno da je kruna ovoga puta zaista definitivno izgubila strpljenje s mađarskim nacionalizmom, skupina oko *Hrvatstva* isticala je kako je posve nevažno ono što će predstavnici Hrvatsko-srpske koalicije s Mađarima dogovoriti na sastanku koji se početkom druge polovice veljače imao održati u Rijeci, a koji je bio sazvan s namjerom da se Mađarska koalicija napokon službeno izjasni o Riječkoj rezoluciji, odnosno o politici „novoga kursa“. I ne samo to, *Hrvatstvo* je pisalo da ni predstojeći saborski izbori u Hrvatskoj nemaju neku naročitu važnost. Obvezujući se svojim pristalicama da će strpljivo čekati trenutak konačnog raspleta krize, skupina oko *Hrvatstva* naglašavala je kako je nikakvi razlozi ne mogu navesti da odstupi od svog programa i odnosa prema „*poobzorašima*“ ili „*poslavosrbima*“ (HRV 34 [1906]). Novi val hrabrosti i nade prozeo je skupinu oko *Hrvatstva* nekoliko dana kasnije, u času kad je saznala da je Mađarska koalicija otkazala sastanak u Rijeci, koji je bio zakazan za 19. veljače (HRV 36 [1906]). Interpretirajući to kao udarac „novom kursu“ koji je, prema njezinom shvaćaju, bio tim značajniji što su mu ga zadali sami Mađari, dakle, potencijalni partneri, skupina oko *Hrvatstva* počela je isticati kako fuzija s Hrvatskom strankom prava dolazi u obzir samo ako bi time nastao novi „*kemični spoj*“, to jest nova stranka, s novim programom, kojemu bi jezgra bio program

hrvatske opozicije iz 1894. (HRV 39 [1906]). No, ovaj javno ponuđeni uvjet Hrvatska stranka prava, odnosno Hrvatsko-srpska koalicija, nije imala nikakve potrebe razmatrati budući da je u međuvremenu odlučila prekinuti pregovore sa skupinom oko *Hrvatstva*, koji su se ionako otpočetak pokazali beskorisnima.

Inače, pregovore oko fuzije skupine oko *Hrvatstva* s Hrvatskom strankom prava s pažnjom je motrio i velikoaustrijski krug. Još početkom veljače *Reichspost* je, opisujući prilike u Hrvatskoj, sa zadovoljstvom konstatirao da spomenuti pregovori trenutno zapravo jedinu svjetlu točku. Ukoliko bi uspjeli, pregovori bi, prema procjenama *Reichsposta*, mogli rezultirati pojavom stranke koja bi mogla skrenuti Hrvatsku „...na pravi put...“, to jest spriječiti realizaciju hrvatsko-mađarskog sporazuma. Fuzijom skupine oko *Hrvatstva* s Hrvatskom strankom prava Koalicija bi, pisao je *Reichspost*, dobila ozbiljnu konkurenciju, dodajući kako je u interesu Hrvatske i Monarhije da se stvori jedna snažna opozicija koja bi svoj program temeljila na nagodbi i koja bi bila spremna preuzeti vlast od Narodne stranke, a potom utrti put ostvarenju „...hrvatskih nacionalnih ideala“. No, *Reichspost* nije previše vjerovao u tu mogućnost. S tim u vezi list je, ne bez žaljenja, pisao da su spomenuta priželjkivanja ipak više stvar budućnosti (RP 31 [1906]).

U tom razdoblju velikoaustrijski krug nije, naime, pokazivao povjerenje u Starčeviću hrvatsku stranku prava. Ističući da ona, doduše, zagovara velikohrvatski program, *Reichspost* je pisao da frankovci, zbog toga što im nedostaje „...veliki nacionalni vođa...“, nisu u stanju voditi ofenzivnu velikohrvatsku politiku. S tim u vezi list je podvlačio da je Frankova ličnost velika prepreka ne samo tome da stranka realizira utjecajne veze nego i za to da potraži oslonac u katoličkim krugovima. Zbog toga ona naprosto nije dovoljno snažna da hrvatsko pitanje nametne službenoj austrijskoj politici, to jest da ju jednostavno prisili da, u interesu carstva, Mađare slomi na taj način da ispuni hrvatske nacionalno-političke zahtjeve (RP 29, 30 [1906]). Velikoaustrijski krug bio je, naime, duboko uvjeren da se velikohrvatski program može osigurati samo stapanjem velikohrvatske s katoličkom idejom (RP 73 [1906]).

Nakon propalih pregovora oko fuzije, skupina oko *Hrvatstva* više nije imala nikakvih razloga za obzir prema politici „novoga kursa“, odnosno prema Hrvatsko-srpskoj koaliciji. Uz ostalo, počela se pozivati i na pisanje *Reichsposta*, koji je, kao što smo vidjeli, već od jeseni 1905. počeo ukazivati na njezinu tobože veleizdajničku pozadinu (HRV 67, 75 [1906]). U okviru napada na politiku „novoga kursa“ skupina oko *Hrvatstva* napose je ciljala na Hrvatsku stranku prava. Razočarana neuspjehom da je izvuče iz Hrvatsko-srpske koalicije, sugerirala je, uz ostalo, da između stranačkog vodstva i pristalica postoji sukob, uvjetovan opredjeljenjem stranačkog vodstva za „novi kurs“, uslijed čega je Hrvatska stranka prava tobože pred raspadom. Pritom *Hrvatstvo* je slavedobitno nagovijestalo spremnost da je „spasi“ prije negoli potpuno potone (HRV 76 [1906]).

III.

Početak travnja 1906. kruna je napokon postigla sporazum s Mađarskom koalicijom (GROSS 1970, 16-17). Time je razdoblje akutne krize dualizma završeno. Skupina oko *Hrvatstva* koja se, kao što smo vidjeli, neprestano nadala da će sukob Franje Josipa s mađarskim nacionalizmom na kraju završiti njegovim oslanjanjem na Hrvate i nemađarske narode u Ugarskoj, radujući se pritom svakom daljnjem zaoštavanju odnosa između bečkog i peštanskog središta i priželjkujući pritom preobrazbu Monarhije, morala je biti duboko razočarana tim događajem. Dakako, nastojala je to prikriti, pa je *Hrvatstvo* izražavalo zadovoljstvo što kriza nije završila slomom dualizma. Promjena ustrojstva Monarhije, pisao je list, zatekla bi hrvatski narod tobože nespremnim s obzirom na „darmar“ koji vlada u opoziciji. Stoga je bolje da se on još neko vrijeme održi kako bi se u međuvremenu stvorili uvjeti da se plebiscitarno izjasni o vlastitoj budućnosti (HRV 84 [1906]).

Nakon smirivanja situacije u državi, zakazani su i izbori za Hrvatski sabor. Ostajući dosljedno svojoj izjavi iz razdoblja pregovora s Hrvatskom stranom prava o fuziji, skupina oko *Hrvatstva* je izjavila da ne kani podržati Narodnu stranku. Stoga je svojim simpatizerima preporučila da glasuju za kandidate Starčevićeve stranke prava. Za kandidate Hrvatske stranke prava moguće je glasati samo u nuždi, pisalo je *Hrvatstvo*, ali i u tom slučaju valja voditi računa o tome prihvaća li kandidat program iz 1894. ili politiku „novoga kursa“. Pritom je list, naravno, smatrao poželjnim pohvaliti frankovce kao stranku koja u svom programu, doduše, ne ističe vjerski moment, ali koja se „...svakom prilikom ponijela kao prijatelj i zagovornik naših vjerskih i crkvenih stvari, te prijateljem hrvatskoga katoličkoga svećenstva“ (HRV 94 [1906]).

Golemi uspjeh Hrvatsko-srpske koalicije, koja je na izborima za Hrvatski sabor u svibnju 1906. osvojila ukupno trideset jedan mandat, najblaže rečeno, iznenadio je skupinu oko *Hrvatstva* koja je, prisjetimo se, još nedavno, s obzirom na postojeći izborni sustav, predviđala sigurnu pobjedu Narodne stranke, ističući pritom da će u novom sazivu Sabora uz nju sasvim sigurno najzastupljenija biti Starčevićeva hrvatska stranka prava za koju je s ponosom isticala da uživa najveći ugled i najširu podršku u zemlji (HRV 92 [1906]). Na taj način ostvarila bi se, dakako, težnja skupine oko *Hrvatstva* za formiranjem dvaju blokova koji bi u suradnji, manevrirajući taktički između Beča i Pešte, pokušali riješiti hrvatsko pitanje. Međutim, uspjeh Hrvatsko-srpske koalicije poremetio je tu zamisao, zapanjivši skupinu oko *Hrvatstva*. Dakako, rezultati izbora nisu osupnuli samo nju, nego i sve ostale protivnike politike „novoga kursa“, kako one u Hrvatskoj, tako i one u Habsburškoj monarhiji (GROSS 1960, 67-91).

Naime, kad je riječ o banskoj Hrvatskoj, s obzirom na njezino dugotrajno negativno iskustvo s mađarskim vladama, od kojih su se sve inspirirale mađarskim nacionalizmom, provodeći mađarizaciju različitim ritmom i u različitim varijantama, što je, dakako, podrazumijevalo sustavno kršenje Hrvatsko-ugarske nagodbe,

napose od 1875. dalje, politika „novoga kursa“ predstavljala je doista smjelu, riskantnu, modernu političku koncepciju, koja je načelo političkog pragmatizma i uvažavanja realnog odnosa snaga pretpostavila načelu hrvatskog državnog prava, nudeći time hrvatskoj politici iskorak iz političke tradicije ne više samo u teoretskom, odnosno u ideologijskom obliku, nego i u praksi. Zbog navedenih razloga nije ju nipošto bilo jednostavno iz Dalmacije, gdje se oblikovala, prenijeti u politički prostor sjeverne Hrvatske. Bitna otežavajuća okolnost pritom bila je, dakako, kriza dualizma, prouzrokovana politikom mađarske opozicije, koja je od kraja 19. stoljeća, a napose od 1903. dalje sve odlučnije i agresivnije zahtijevala da se Ugarska pretvori u samostalnu, jedinstvenu mađarsku državu, u čemu su glavne opozicijske političke snage u banskoj Hrvatskoj vidjele potencijalno golemu opasnost za hrvatsku autonomiju, pokušavajući u tim uvjetima oslonac tražiti u bečkom središtu.

S obzirom na to da je Hrvatsko-srpska koalicija svoj politički koncept temeljila na uvjerenju u mogućnost postizanja dogovora s Mađarskom koalicijom, inače prilično heterogenom grupacijom, koju je prije svega povezivao ekskluzivni nacionalizam, s obzirom da je po svojoj strukturi predstavljala ne osobito kompaktnu skupinu, koja zapravo i nije imala vremena za uhodavanje, s obzirom na to da je bila osnovana tek potkraj 1905. i napokon, s obzirom na činjenicu da je mogla računati samo s jednom u političkom smislu donekle relevantnom političkom grupacijom, Hrvatskom strankom prava, razumljivo je da je njezina izborna pobjeda izazvala iznenađenje i to ne samo kod protivnika nego i kod pobornika politike „novoga kursa“, to jest kod samih članica Koalicije koje na svibanjske izbore nisu išle mirne, sigurne u svoju pobjedu, između ostaloga i zato što su bili svjesne toga da u slučaju izbornog poraza politika „novoga kursa“ zapravo propada, i to najvjerojatnije definitivno. Izbori su, doduše, zahvaljujući dozvoli mađarske vlade, odnosno Ferencza Kossutha, bili slobodni, što znači da su se odvijali bez pritiska režima, no unatoč tomu pobjeda politike „novoga kursa“ bila je neizvjesna i to upravo zbog toga što je polazila od pretpostavke da se hrvatsko pitanje može riješiti hrvatsko-mađarskom suradnjom (GROSS 1960, 5-23).

Nakon što su objavljeni rezultati izbora skupina oko *Hrvatstva* svoje je razočaranje zbog pobjede Hrvatsko-srpske koalicije pokušala prikriti svojevrsnim oblikom negacije za nju svakako neugodne činjenice da je politika „novoga kursa“, usprkos višekratnim prognozama *Hrvatstva* o njezinu neminovnom skorom krahu i unatoč svim za Hrvatsko-srpsku koaliciju nepovoljnim okolnostima u kojima su se izbori održavali, ipak uspjela zadobiti doista impresivnu podršku biračkoga tijela, ali i hrvatske javnosti. Razočaranje pobjedom Koalicije jasno se razabire iz komentara postizborne situacije u banskoj Hrvatskoj što ga skupina oko *Hrvatstva* početkom svibnja objavila u uvodniku pod naslovom „*Narodna volja*“ koji, usput rečeno, s obzirom na postojeći hrvatski izborni sustav, ni približno nije odgovarao stvarnosti, ali koji je očito trebao dati dodatnu težinu njegovu sadržaju.

Nastojeći negirati uspjeh politike „novoga kursa“ skupina oko *Hrvatstva* tvrdila je, naime, da izborni rezultati zapravo svjedoče o velikom trijumfu „pravaške ideje“. Pritom se *Hrvatstvo*, s jedne strane, pozivalo na činjenicu da su frankovci na izborima osvojili devetnaest mandata koja je, dakako, bila nepobitna, a s druge strane na to da je najveći dio glasova Hrvatsko-srpskoj koaliciji pribavila Hrvatska stranka prava, što također samo po sebi nije bilo upitno. No, konstrukcija skupine oko *Hrvatstva* o tobože impresivnoj pobjedi „pravaške misli“ nije počivala na navedenim činjenicama, nego se temeljila na interpretaciji da su kandidati Hrvatske stranke prava izabrani tobože isključivo na temelju programa iz 1894, dakle, ne na temelju opredjeljenja za politiku „novoga kursa“. Osim toga, prelazeći pritom preko činjenice da je svećenstvo i uopće hrvatsku katoličku javnost uoči izbora pozvalo da u prvom redu glasuje za Starčevićevu hrvatsku stranku prava, *Hrvatstvo* je u navedenom komentaru pokušalo ukazati i na svoj doprinos dobrim izbornim rezultatima Hrvatske stranke prava, iako je bilo posve jasno da je za njezin izborni uspjeh bilo zaslužno upravo ono svećenstvo koje sa skupinom oko *Hrvatstva* nije imalo nikakve veze (HRV 104 [1906]).

Tvrđenje skupine oko *Hrvatstva* da je i ona pridonijela porazu Narodne stranke nailazile su, dakako, na ironične komentare u listovima Koalicije, prije svega *Pokreta*, no na njih se *Hrvatstvo* nije previše obaziralo, ne želeći se, prema svemu sudeći, upuštati u polemiku tijekom koje bi mu bilo zaista više nego teško pokušati opravdati isticanje svojih zasluga za uspon Hrvatske stranke prava. S tim u vezi skupina oko *Hrvatstva* mogla je, naime, navesti samo nekoliko mršavih, uostalom, krajnje neuvjerljivih argumenata, među kojima je bio i taj da je odustajanje jednog neimenovanog „furtimaša“ od prihvaćanja kandidature u Petrinji tobože glavni razlog za pobjedu jednog inače vrlo istaknutog kandidata Hrvatske stranke prava. Radilo se, naime, o Gjalskom (HRV 110 [1906]).

Skupina oko *Hrvatstva* bila je isto tako vrlo neugodno iznenađena činjenicom da je svećenstvo u banskoj Hrvatskoj, uz sve rezerve koje je imalo i prema Hrvatskoj stranci prava, odnosno prema Hrvatsko-srpskoj koaliciji i njezinoj političkoj orijentaciji, najvećim dijelom ipak podržalo politiku „novoga kursa“. No, na to se *Hrvatstvo* također nije željelo osvrutati jer bi time posredno ipak moralo priznati svoj marginalni politički utjecaj. Umjesto toga, skupini oko *Hrvatstva* činilo se uputnijim istaknuti činjenicu da su izbori pokazali da katoličko svećenstvo u banskoj Hrvatskoj, s obzirom na izborni sustav, ima iznimno veliku političku težinu, što je, uostalom, bilo neupitno. Štoviše, pritom je imalo potrebu naglasiti da će ona u budućnosti, to jest nakon što bude uvedeno opće pravo glasa, sasvim sigurno biti još i veća. Isticanjem važnosti uloge svećenstva u političkom životu a naročito prilikom izbora, *Hrvatstvo* je, s jedne strane, išlo za tim da argumentira svoju tvrdnju da je na proteklim izborima upravo hrvatsko katoličko svećenstvo bitno pridonijelo pobjedi „pravaške ideje“, što je, dakako, bilo u funkciji afirmacije katoličkog pravaštva. S druge strane, na taj je način željelo upozoriti Hrvatsko-

srpsku koaliciju da se „...*bez svećenstva ne pravi opozicijska politika...*“. O tome, kao i o snažnoj težnji hrvatskog naroda za ostvarenjem hrvatskog državnog prava, koja se, prema *Hrvatstvu*, na izborima prije svega manifestirala u sjajnom rezultatu Starčevićeve hrvatske stranke prava, Koalicija neizostavno mora povesti računa. S tim u vezi skupina oko *Hrvatstva* izrazila je nadu da će nova vladajuća grupacija uvažavati opoziciju, to jest da će s njom uspostaviti suradnju. Između Koalicije i opozicije, pisalo je *Hrvatstvo*, mora, naime, postojati „...*neka korespondirajuća i komplementirajuća djelatnost*“. Skupina oko *Hrvatstva*, dakle, nije odstupila od ideje s kojom je i bila osnovana, to jest od uvjerenja u nužnost rješavanja hrvatskog pitanja na osnovi strateške suradnje između vladajuće garniture i opozicije. Zalažući se s tim u vezi za suradnju Koalicije sa Starčevićevom hrvatskom strankom prava, *Hrvatstvo* je podvlačilo: „...*između vladajuće stranke i opozicije može biti borba u autonomnim pitanjima, ali napram vani moraju vladajući naći upravo u opoziciji neizrecivo vrelo pomoći i najjači oslon*“ (HRV 104 [1906]).

Rezultate izbora u Hrvatskoj na sličan je način komentirao i bečki *Reichspost*. Optužujući Narodnu stranku, u čiju je izbornu pobjedu inače vjerovao, da je svojom politikom koja je dovela do pokreta 1903/1904. zapravo utrla put „rezolucionašima“ do vlasti, list je, naime, također podvlačio da pobjeda Hrvatsko-srpske koalicije ipak nije tako sjajna kako se na prvi pogled čini. S tim u vezi i *Reichspost* je ukazivao na dobre rezultate što ih je postigla Starčevićeva hrvatska stranka prava, ali i na izborni uspjeh Hrvatske stranke prava, napominjući uz to da ona nije stabilni partner u Koaliciji. Osim toga, i ona zastupa program iz 1894, premda ga je „za ljubav“ Koalicije, privremeno potisnula u drugi plan. U svakom slučaju, pisao je *Reichspost*, Hrvatska i Starčevićeva stranka prava čine respektabilnu „falangu“ i moglo bi se desiti da upravo ona pokopa ideju o hrvatsko-mađarskoj suradnji i postavi na dnevni red rješenje hrvatskog pitanja. Pritom, list je veliku nadu polagao u frankovce, odnosno u mogućnost da se nametnu Hrvatskoj stranci prava. Stoga se list također zalagao za suradnju Starčevićeve s Hrvatskom strankom prava. U svakom slučaju, *Reichspost* je izražavao razmjerno zadovoljstvo velikoaustrijskog kruga postizbornom situacijom u Hrvatskoj. Velikoaustrijskom krugu činilo se, naime, najvažnijim to što je s vlasti otišla Narodna stranka koja je bila samo ekspozitura mađarskih vlada i koja im je neprestano popuštala. Osim toga, u Starčevićevoj i Hrvatskoj stranci prava Hrvatska je dobila snažnu, protumađarski orijentiranu političku grupaciju koja ima široku podršku u narodu i koja neće dopustiti bilo kakav dogovor s Mađarima (RP 108 [1906]).

Predlažući Hrvatsko-srpskoj koaliciji stratešku suradnju sa Starčevićevom hrvatskom strankom prava na rješavanju hrvatskog pitanja, *Hrvatstvo* je, naravno, propustilo upozoriti da bi za opisani oblik suradnje prethodno svakako bilo nužno prevladati sukob oko dijametralno oprečnih stajališta o strategiji rješavanja hrvatskog pitanja, to jest da bi, u konkretnom slučaju, između Hrvatsko-srpske koalicije i Starčevićeve hrvatske stranke prava trebalo pokušati postići neku vrstu

sporazuma o politici „dva tabora“. Međutim, nije to uradilo jer je znalo da takva vrsta dogovora između Hrvatsko-srpske koalicije i Starčevićeve hrvatske stranke prava nije moguća, osim, dakako, uz uvjet da jedna od njih odbaci svoju strategiju. S obzirom na politička stajališta skupine oko *Hrvatstva* jasno je da bi to morala biti Hrvatsko-srpska koalicija, a ne Starčevićeva hrvatska stranka prava. Zato je u zahtjevu skupine oko *Hrvatstva* da Hrvatsko-srpska koalicija i Starčevićeva stranka prava međusobno usklađeno surađuju na strategiji rješavanja hrvatskog pitanja moguće prepoznati težnju da se Koalicija, uz pomoć Starčevićeve a kasnije možda i uz pomoć Hrvatske stranke prava, prisili na odustajanje od ideje o vezivanju uz politiku Mađarske koalicije.

Dakle, radilo se zapravo o ideji da se Koalicija na određeni način pokuša natjerati da odustane od načela na kojem je počivao cijeli koncept politike „novoga kursa“. Skupina oko *Hrvatstva* je, prema tome, već u svom prvom komentaru postizborne situacije u banskoj Hrvatskoj zapravo najavila da će pružati otpor politici „novoga kursa“, otkrivši uz to i taktiku kojom će se pritom služiti, a koja će se, kao što ćemo uskoro vidjeti, u početnoj fazi uglavnom sastojati u kombinaciji neizravnog i izravnog suprotstavljanja svim ključnim elementima politike „novoga kursa“, pri čemu će do izražaja doći i nastojanja kojima je cilj bila destabilizacija, odnosno raspad Hrvatsko-srpske koalicije. Prema tome, tek na otporu politici „novoga kursa“ skupina oko *Hrvatstva* počela se postupno iz polurežimske profilirati kao klasična opozicijska grupacija.

Velikoaustrijski krug također se svestrano zalagao za postizbornu suradnju Starčevićeve s Hrvatskom strankom prava, smatrajući to bitnim da se spriječi hrvatsko-mađarski sporazum. U sporazumu između Starčevićeve i Hrvatske stranke prava *Reichspost* je, uz ostalo, vidio garanciju da se hrvatsko pitanje postavi i riješi na razini Monarhije, i to na način da se ono najprije nametne Mađarima. U protivnom, ne održi li se sporazum, postoji velika opasnost da Hrvatska završi u još dubljem „ropstvu“ Mađara nego što je bila u vrijeme vladavine Narodne stranke (RP 108 [1906]).

Kad je riječ o zahtjevu skupine oko *Hrvatstva* da Koalicija uspostavi suradnju sa Starčevićevom hrvatskom strankom prava, treba reći da je i sama Hrvatsko-srpska koalicija nakon izbora na to pomišljala. Međutim, pritom valja imati na umu to da Koalicija nije kanila s frankovcima uspostaviti suradnju na rješavanju hrvatskog pitanja, nego isključivo suradnju na provođenju unutrašnje-političkih reformi za koje je Starčevićeva stranka prava također bila itekako zainteresirana. Zato je saborski klub Hrvatsko-srpske koalicije na čelu s Grgom Tuškanom, Bogdanom Medakovićem, Franom Potočnjakom i Svetozarom Pribičevićem, odmah nakon što je bio formiran, donio pismenu izjavu o ponudi suradnje s frankovcima, naglasivši pritom da je riječ isključivo o suradnji na rješavanju onih pitanja koja ne zadiru u temeljna politička načela Koalicije, odnosno Starčevićeve hrvatske stranke prava. Prema tome, saborski klub Koalicije jasno je dao do znanja da

suradnja sa Starčevićevom hrvatskom strankom prava ni u kom slučaju ne podrazumijeva odstupanje od politike „novoga kursa“, to jest da se ponuda odnosi samo na dogovor o zajedničkom istupu u vezi s rješavanjem nekih temeljnih unutrašnje-političkih pitanja (HRV 109 [1906]).

Nastojanje Koalicije da uspostavi suradnju sa Starčevićevom hrvatskom strankom prava na zakonodavstvu koje se odnosi na izborni sustav i na ustavne slobode, ukratko, na programu liberalizacije i demokratizacije političkih institucija, skupina oko *Hrvatstva* popratila je s odobravanjem premda je zacijelo bila načisto s tim da je Koalicija zapravo postupila upravo suprotno od onog za što se ona zalagala (HRV 109 [1906]). S tim u vezi moguće je pretpostaviti je da je u tom trenutku smatrala da je za početak obračuna s Koalicijom uz pomoć Starčevićeve hrvatske stranke prava svakako bolja ikakva nego nikakva suradnja. Uostalom, na isti način razmišljala je i Starčevićeva stranka prava, napose Frank, koji je odlučio prihvatiti razgovore s Hrvatsko-srpskom koalicijom (HRV 107 [1906]).

Zahtjev skupine oko *Hrvatstva* za suradnjom između Koalicije i Starčevićeve hrvatske stranke prava bio je posve u duhu koncepta politike „*dva tabora*“, od kojega *Hrvatstvo* nije odustalo, pokušavajući ga iznova afirmirati odmah nakon izbora i to unatoč činjenici da on, nakon pobjede Hrvatsko-srpske koalicije, u osnovi više nije mogao funkcionirati. S tim u vezi *Hrvatstvo* je s tim u vezi iznova stalo naglašavati „...*da u Hrvatskoj imadu samo dvie stranke pravi raison d'être: nagodbenjačka, koja ima biti ujedno i "vladina" stranka, te stranka hrvatskog državnog prava.*“ Razlog tomu su, dakako, prilike u Monarhiji koja se, unatoč postignutom sporazumu Mađarske koalicije s Franjom Josipom, i dalje nalazi u ozbiljnoj krizi. Naime, samo je pitanje vremena kada će se s Ugarskom oko predstojeće revizije Austro-ugarske nagodbe, koja će se morala provesti zbog početka procesa njezinog gospodarskog osamostaljenja, na koje je, načelno, vladar bio pristao, sukobiti Austrija, odnosno bečki parlament. U uvjetima u kojima će dualizam ponovno zapasti u tešku krizu, podvlačilo je *Hrvatstvo*, budućnost hrvatskog naroda može biti osigurana samo ako hrvatske političke snage budu strateški raspoređene na opisani način (HRV 108 [1906]). Činjenica da je skupina oko *Hrvatstva* i dalje ustrajno nastojala zagovarati politiku „*dva tabora*“ najbolje svjedoči o njezinu odnosu prema politici „novoga kursa“. Naime, da bi se spomenuta politika mogla realizirati trebalo je obračunati se s politikom „novoga kursa“.

Da bismo to razumjeli valja se, naime, podsjetiti na činjenicu da je model politike „*dva tabora*“ nastao u razdoblju kad se u političkom smislu banska Hrvatska, globalno uzevši, doista još mogla dijeliti na „nagodbenjačku“, čija se politika barem nominalno kretala u okviru Hrvatsko-ugarske nagodbe i koja je bila na vlasti, i opozicijsku, koja je težila promjeni nagodbenog sustava u pravcu koji je bio naznačen programom hrvatske opozicije iz 1894. a koji se, kao što je poznato, kretao između subdualizma i trijalizma. Međutim, nakon poraza Narodne stranke na izborima u svibnju 1906. taj model više nije mogao funkcionirati budući da

politički program Hrvatsko-srpske koalicije, iako je polazio od Hrvatsko-ugarske nagodbe kao ustavne činjenice, nije bio „nagodbenjački“. Uostalom, Koalicija niti po svojoj strukturi nije bila „nagodbenjačka“, čega je skupina oko *Hrvatstva* itekako bila svjesna.

Program Koalicije bio je, prema tome, „nagodbenjački“ samo utoliko što nije negirao Hrvatsko-ugarsku nagodbu, dakle utoliko što nije bio „pravaški“. Prema tome, nastojati afirmirati koncept politike „dva tabora“, politički koncept koji je nastao u sasvim drugačijoj konstelaciji političkih snaga, i to u trenutku kad politika „novoga kursa“ takoreći još nije bila niti na vratima banske Hrvatske, mora se tumačiti ili kao temeljita nesposobnost za realnu procjenu novonastalih odnosa, što je, kad je u pitanju skupina oko *Hrvatstva*, ipak malo vjerojatno, ili pak kao izraz nastojanja da se politika „novoga kursa“ eliminira. S tim u vezi jedan od planova bio je i taj da se Hrvatsko-srpska koalicija pod pritiskom opozicije što prije preobrazu u „nagodbenjačku“ političku grupaciju.

Uostalom, u prilog tome govori i činjenica da se skupina oko *Hrvatstva* u kontekstu pokušaja afirmacije politike „dva tabora“ obraćala isključivo Hrvatsko-srpskoj Koaliciji i Starčevićovoj hrvatskoj stranci prava, ne zanemarujući, dakako, pritom niti sebe. Pitanje na koji način, eventualno, u koncept politike „dva tabora“ uklopiti Narodnu stranku u tom smislu nije ju zanimalo. Doduše, nakon poraza, Narodna je stranka bila pred krahom, no zasada se još uvijek držala na okupu, a budući da je doista bila „nagodbenjačka“, načelno se, dakle, mogla uzeti u obzir u kontekstu grupiranja političkih snaga za koju se skupina oko *Hrvatstva* zauzimala. No, u tom slučaju, Narodna bi se stranka svakako morala svrstati u „nagodbenjački“ tabor, a to skupina oko *Hrvatstva*, iz više razloga, nipošto nije željela.

Kad je riječ o pitanju odnosa skupine oko *Hrvatstva* prema Narodnoj stranci koja se nakon poraza našla u opoziciji, ona se vrlo odlučno protivila mađarskim zahtjevima da se Koalicija otvori prema pripadnicima Narodne stranke, ističući da bi je to teško kompromitiralo u očima javnosti, no pritom svoje stajalište o suradnji opozicije s Narodnom strankom nije izrazila na način na koji je to uradila Hrvatsko-srpska koalicija, koja je u tom smislu bila potpuno jasna, izjavivši da nikakav oblik suradnje s njom ili s pojedinim njezinim pripadnicima ne dolazi u obzir (HRV 109 [1906]). Nije to propustila uraditi zato što bi smatrala da Narodna stranka neće moći opstati i kao samostalna grupacija nastaviti djelovati u redovima opozicije, nego zato što joj je namijenila drugu ulogu. U političkim kombinacijama skupine oko *Hrvatstva* Narodna stranka trebala je, naime, nastaviti djelovati kao opozicija i pritom, po mogućnosti, surađivati sa Starčevićevom strankom prava na obaranju politike „novoga kursa“. Ukratko, njezina bi uloga bila u tome da ojača frontu otpora politici „novoga kursa“. Istovremeno ona bi bila i alternativa Hrvatsko-srpskoj koaliciji u slučaju sloma „novoga kursa“.

Ubrzo nakon izbora, prema svemu sudeći čak nešto prije nego što je Hrvatsko-srpska koalicija pokazala spremnost na suradnju sa Starčevićevom hrvatskom

strankom prava, iznova je, doduše nakratko, oživjela i ideja o fuziji Hrvatske stranke prava sa skupinom oko *Hrvatstva* i oko kupovine lista. Inicijativa, koja je i ovoga puta potekla iz Hrvatske stranke prava, bila je, čini se, izraz njezine procjene da bi se skupina oko *Hrvatstva*, nakon što je Narodna stranka izgubila na izborima, možda ipak mogla odlučiti priključiti Hrvatskoj stranci prava, a kroz nju približiti i Hrvatsko-srpskoj koaliciji.

Želeći pokazati svoju spremnost na obnovu pregovora, *Hrvatstvo* je objavilo da se kao list već sada stavlja Hrvatskoj stranci prava na raspolaganje, ali samo za one izjave koje nisu u suprotnosti s programom skupine oko *Hrvatstva*, što pokazuje da je skupina oko *Hrvatstva* u to vrijeme još uvijek itekako ozbiljno računala s mogućnošću da uz pomoć onoga dijela Hrvatske stranke prava koji nije bio previše sklon politici „novoga kursa“ utječe ili na njezinu preobrazbu ili na izazivanje raskola u stranci, što bi, razumije se, teško uzdrmalo Hrvatsko-srpsku koaliciju. No, prema svemu sudeći, pregovori, ako su i započeli, trajali su kratko i završili su, dakako, bez rezultata (HRV 107 [1906]).

IV.

Kao što smo već višekratno isticali, skupina oko *Hrvatstva* nije vjerovala, ili naprosto nije željela vjerovati, da bi sporazum krune s Mađarskom koalicijom mogao osigurati trajno rješenje krize dualizma. Štoviše, pretpostavljala je da je dogovor Franje Josipa s Mađarskom koalicijom, u osnovi, samo njegov politički manevar, izveden s ciljem da si vladar osigura predah prije konačnog obračuna s Mađarima. S tim u vezi *Hrvatstvo* je nastavilo iznositi prognoze kako će se kriza u Monarhiji ubrzo iznova razbuktati, kao i stajalište da sporazum krune i Mađarske koalicije ne znači da je vladar odustao od toga da mađarski nacionalizam slomi osloncem na nemađarske narode. Spomenuto gledište skupine oko *Hrvatstva* također objašnjava zbog čega je ona i dalje smatrala aktualnim svoj koncept politike „dva tabora“.

Uvjerenje u skori nastavak krize dualizma, koja mora završiti njegovim slomom, skupina oko *Hrvatstva* sada je, između ostaloga, opravdavala i time što je program nove mađarske vlade sadržavao i točku o izbornoj reformi. Vjerujući da je u pitanju uvođenje općeg prava glasa, *Hrvatstvo* je tvrdilo da je do uvrštavanja izborne reforme u program koalicione mađarske vlade došlo isključivo na intervenciju vladara koji je na taj način tobože prisilio Mađarsku koaliciju da svim narodima na području Ugarske osigura i garantira jednaka politička prava. Štoviše, najavljenju izbornu reformu na području Ugarske skupina oko *Hrvatstva* uzimala kao siguran dokaz da sporazumom s vladarom Mađarska koalicija nipošto nije dobila i odriježene ruke u unutrašnjoj politici (HRV 105 [1906]). Skupina oko *Hrvatstva*, dakako, nije mogla znati da se sporazum između Mađarske koalicije

i vladara s početka travnja 1906. temeljio na kraljevu odustajanju od uvođenja općeg prava glasa u Ugarskoj, odnosno na odustajanju Mađarske koalicije od vojnih zahtjeva.

Tekst vladareva reskripta kojim je početkom svibnja 1906. otvoreno zasjedanje Hrvatskog sabora skupina oko *Hrvatstva* također je protumačila u skladu s uvjerenjem da je vladar nakanio Mađarskoj koaliciji zadati odlučujući udarac uvođenjem općeg prava glasa. U skladu s tim, činilo joj se posebno znakovitim to što je u svom reskriptu vladar izrazio želju da se „napredna“ izborna reforma protegne i na Hrvatsku. Osim o izbornoj reformi, vladar je u svom reskriptu, uz reformu u pravosuđu i upravi, naveo i liberalizaciju tiskovnog zakona, što je *Hrvatstvo* također posebno pozdravilo (HRV 108 [1906]). Jedino s čime nije bilo zadovoljno bila je formulacija da će rasprava o izbornoj reformi u Hrvatskoj uslijediti tek pošto se ona provede u Ugarskoj. Ističući da pitanje izbornog sustava spada u sklop autonomnih poslova, *Hrvatstvo* je smatralo da bi u saborskoj adresi vladara na to trebalo obzirno upozoriti i zamoliti ga da u skladu s time izmijeni svoje stajalište (HRV 109 [1906]). Zaključujući svoju interpretaciju vladareva reskripta *Hrvatstvo* je stoga s oduševljenjem pisalo da reskript jasno izražava vladarevu želju da se narodima Ugarske „...širinom otvori arzenal ustavnoga oružja...“, odnosno da reskript „...poručuje Hrvatima, da kruna nije Mađjarima dala slobodne ruke protiv Hrvata, niti da se je sa Mađjarima nagodila preko Hrvata“. Naprotiv, kruna je reskriptom dala „...vjernomu hrvatskomu narodu sve, čim se može boriti za svoju slobodu“ (HRV 108 [1906]).

Koristeći priliku da unaprijed obezvrijedi eventualne rezultate politike „novoga kursa“, skupina oko *Hrvatstva* je pritom naročito podvlačila da treba upamtiti da tako iznimno povoljne izgleda za budućnost kakve hrvatskom narodu tobože najavljuje Franjo Josip nije osigurala ni Hrvatsko-srpska, niti Mađarska koalicija, nego isključivo kruna. To je njezin program, isticalo je *Hrvatstvo*, koji bi morala provoditi svaka stranka koja je na vlasti u Hrvatskoj. Prema tome, da je na izborima pobijedila Narodna stranka, ona bi također provela i izbornu reformu i liberalizaciju političkoga života. Međutim, skupina oko *Hrvatstva* nije se zadovoljila samo time da unaprijed uskrati zaslugu Koaliciji za eventualno ostvarenje ustavnih sloboda nego je ovom prilikom otišla i korak dalje, zatraživši od nje da odustane od najvećeg dijela svog programa. Naime, obraćajući se izravno Hrvatsko-srpskoj koaliciji, skupina oko *Hrvatstva* joj je preporučila da sa svojim zahtjevima ni u kom slučaju ne pokušava prijeći okvir zadan vladarevim reskriptom, uz obrazloženje da bi se u suprotnom moglo ugroziti sve ono što je vladar najavio. Postupi li Koalicija na opisani način, skupina oko *Hrvatstva* spremno će preuzeti ulogu „konstruktivne“ opozicije, naravno, uz uvjet da joj „rezolucijski faktori“ u tom pogledu ne stvaraju nikakvih moralnih prepreka. O kakvim je to moralnim preprekama riječ, *Hrvatstvo* se nije željelo izjasniti, ostavljajući članicama Hrvatsko-srpske koalicije da same procjenjuju je li pritom imalo na

umu otpor njegovim stajalištima o vjerskim pitanjima, ili je možda ipak mislilo na moralne prepreke političkog tipa (HRV 108 [1906]).

U stajalištu skupine oko *Hrvatstva* da se politika Hrvatsko-srpske koalicije treba kretati isključivo u granicama što ih je postavio vladarev reskript, to jest da bi se imala ograničiti isključivo na provođenje reformi nužnih za liberalizaciju političkog života, nije teško razabrati još jedan vješto upakirani zahtjev za napuštanjem politike „novoga kursa“, odnosno težnju skupine oko *Hrvatstva* da se Koalicija, za početak, prije negoli se raspadne, preobrazi „nagodbenjačku“ grupaciju. Preporuka da se politika Hrvatsko-srpske koalicije drži isključivo vladareva reskripta predstavljala je u osnovi zahtjev da se ona spusti daleko ispod razine zacrtane Riječkom rezolucijom koja je, da podsjetimo, uz sjedinjenje banske Hrvatske s Dalmacijom predviđala i postupno proširenje nagodbene autonomije.

Iako je spomenuti zahtjev skupina oko *Hrvatstva* opravdavala strahom da bi, u protivnom, moglo biti dovedeno u pitanje provođenje spomenutih reformi, iza njega se u stvari krila njezina bojazan da bi Koalicija, ukoliko ne odustane od svog programa i ne preobrazi se u varijantu Narodne stranke, ako već ne zbog nekih konkretnih rezultata a ono barem zbog ustrajnog pokušaja da riješi hrvatsko pitanje u duhu svog koncepta, na idućim izborima mogla ne samo očuvati nego čak možda i učvrstiti povjerenje koje joj je iskazano na svibanjskim izborima. Skupina oko *Hrvatstva* bila je, naime, uvjeren da će nakon skore promjene izbornog sustava, u roku ne duljem od dvije godine, svakako morati doći do novih izbora koji će omogućiti posve drugačiji raspored političkih snaga (HRV 105 [1906]). Naravno, skupina oko *Hrvatstva* nadala se da će nakon uvođenja općeg prava glasa u Hrvatskoj na vlast doći Starčevićeva hrvatska stranka prava (HRV 104 [1906]).

U skladu s tim njezino je stajalište, prema tome, bilo da očekivanu i priželjkivanju pobjedu frankovaca Koalicija, razumije se, ukoliko preživi, ne smije niti pokušati ugroziti nekim konkretnim rezultatom svoje politike. Koalicija, dakle, ne bi smjela ni pokušati, a kamoli uraditi bilo što drugo osim liberalizacije i demokratizacije političkog života i tako pripremiti teren Starčevićevoj stranci prava da konačno preuzme vlast u Hrvatskoj, dakako, uz suglasnost vrhova Monarhije, odnosno dinastije, koja će se u međuvremenu, uz pomoć Hrvata i drugih nemađarskih naroda, okrenuti protiv Mađara.

Sjajnu priliku da nastupi kao tobože konstruktivna opozicija Hrvatsko-srpskoj koaliciji, odnosno politici „novoga kursa“ skupini oko *Hrvatstva* pružili su neposredno nakon izbora sami Mađari, koji su već prije a napose nakon izbora, od Hrvatsko-srpske koalicije tražili da u svoje redove primi dio nekompromitiranih članova Narodne stranke, opravdavajući to, između ostaloga, potrebom da Koalicija prije nego što formira vladu i tako preuzme vlast u Hrvatskoj mora osigurati stabilnu saborsku većinu. U stvarnosti radilo se, dakako, o pokušaju što čvršćeg vezivanja Hrvatsko-srpske koalicije uz mađarsku vladu. Pritisak u

tom smislu naročito se pojačao nakon izjave saborskog kluba Hrvatsko-srpske koalicije o spremnosti da na pitanjima unutrašnje-političkih reformi surađuju sa Starčevićevom hrvatskom strankom prava, koja je sadržavala i jasno odbijanje ideje o bilo kakvoj suradnji s Narodnom strankom, odnosno s pojedinim njezinim pripadnicima (HRV 109, 110 [1906]).

Pritisak iz Pešte, koji je tijekom svibnja 1906. ozbiljno remetio odnos između Hrvatsko-srpske i Mađarske koalicije, višestruko je odgovarao težnjama skupine oko *Hrvatstva* za što skorijim slomom politike „novoga kursa“. Prije svega, zaoštavanje odnosa između Zagreba i Pešte budilo je u njoj nadu da bi spor između dojučerašnjih saveznika možda uskoro mogao prerasti u sukob koji bi prouzročio krah politike „novoga kursa“ i prije nego je ona zapravo počela funkcionirati, to jest prije negoli Hrvatsko-srpska koalicija formira vladu. Naime, skupina oko *Hrvatstva* kalkulirala je s mogućnošću da bi sukob Koalicije s Mađarima, dakako uz uvjet da se on neprestano produbljuje, prije ili kasnije može završiti tako da se Mađari odreknu Hrvatsko-srpske koalicije, odnosno da Koalicija odustane od potpore koju im je obećala.

U skladu s opisanim kombinacijama *Hrvatstvo* se od samog početka žestoko i odlučno protivilo nastojanjima Mađara da Hrvatsko-srpsku koaliciju prisile na fuziju s dijelom Narodne stranke, iskazujući pritom podršku njezinim naporima da se odupre mađarskom pritisku. S tim u vezi *Hrvatstvo* je uvjeralo Koaliciju da bi je fuzija s dijelom Narodne stranke kompromitirala u očima javnosti koja joj je iskazala veliko povjerenje baš zato što je njezin program pretpostavljao rušenje postojećeg, u osnovi još uvijek Khuenova režima. Osim toga, list je naglašavao da bi je fuzija s mađaronima učinila posve ovisnom o mađarskoj vladi, sprečavajući je da prema njoj uputi bilo kakav energičniji zahtjev. S druge strane, ona bi onemogućila opoziciju da joj u kritičnim momentima pruži odgovarajući potporu. Dakle, ukoliko želi sačuvati svoju nezavisnost u odnosu prema mađarskoj vladi, odnosno ukoliko želi zadobiti podršku opozicije, Koalicija se mora odreći suradnje s mađaronima (HRV 109 [1906]).

Mora se priznati da su argumenti skupine oko *Hrvatstva* zvučali uvjerljivo i da bi, da nisu bili izrečeni s ciljem slabljenja položaja Hrvatsko-srpske koalicije, mogli zvučati kao oblik svojevrstne podrške njezinoj politici, tim više što se Koalicija upravo iz navedenih razloga odupirala ideji o fuziji s dijelom Narodne stranke. Međutim, skupina oko *Hrvatstva* svojom je tobožnjom podrškom otporu Koalicije da prihvati dio Narodne stranke zapravo izražavala svoje mišljenje kako potkopati njezin položaj.

O tome uostalom, svjedoči njezino uvjeravanje Koalicije da joj stalna većina u Saboru zapravo uopće nije potrebna, dakako, uz uvjet da se u političkoj praksi pridržava granica zacrtanih u vladarevu reskriptu, drugim riječima, ukoliko se zadovolji samo provođenjem izborne reforme i demokratizacije političkog života. U tom slučaju, pisalo je *Hrvatstvo*, Koalicija može očekivati podršku ne samo

od Starčevićeve hrvatske stranke prava nego i od Narodne stranke, koja također ne može biti protiv zadaće što ju je pred Hrvatski sabor postavio vladar. Prema tome, Koaliciji ne samo da nije nužna fuzija s dijelom Narodne stranke, na kojoj Mađari toliko inzistiraju, nego joj nije potrebno uspostaviti niti bilo kakav formalni sporazum o suradnji sa Starčevićevom hrvatskom strankom prava koji silno nervira Mađarsku koaliciju, dajući joj opravdanje da traži fuziju s dijelom Narodne stranke (HRV 109 [1906]).

Očito je, dakle, da se skupina oko *Hrvatstva* zalagala ne samo za daljnje zaostavanje odnosa između Hrvatsko-srpske i Mađarske koalicije, koje je, kao što smo već konstatirali, predstavljalo potencijalnu opasnost za sudbinu politike „novoga kursa“, nego je izrazila mišljenje da Koaliciju valja pokušati izolirati, i to odmah na početku. Naime, ukoliko ne pristane na fuziju s dijelom Narodne stranke i ako pritom ne zaključi sporazum o suradnji sa Starčevićevom hrvatskom strankom prava, Koalicija bi postala potpuno zavisna od opozicije. Od onoga što je planirala moglo bi se realizirati isključivo ono što joj dopusti opozicija. S druge strane, s obzirom na činjenicu da su Mađari formiranje koalicione vlade uvjetovali fuzijom s dijelom Narodne stranke i prekidom suradnje sa Starčevićevom strankom prava, jasno je da Koalicija u tom slučaju uopće ne bi mogla preuzeti vlast. Prema tome, sugestija Koaliciji da odbije ideju o fuziji s dijelom Narodne stranke, ali da istovremeno odustane i od sporazuma sa Starčevićevom hrvatskom strankom prava, bio je zapravo „danajski dar“ što ga je skupina oko *Hrvatstva* nudila Hrvatsko-srpskoj koaliciji, težeći tomu da se ona u krajnjoj liniji svede na saborsku grupaciju pod nadzorom opozicije.

Nije stoga slučajno da su određene naznake da bi Hrvatsko-srpska koalicija mogla popustiti mađarskim zahtjevima silno nervirale skupinu oko *Hrvatstva*, koja je u tim okolnostima nastojala uvjeriti Koaliciju u ono što je uostalom i sama Koalicija dobro znala, naime, u neiskrenost Mađara. Mađarska koalicija od prvog se časa prema nosiocima politike „novoga kursa“ ponašala neiskreno i dvolično, a tako se nastavila vladati i nakon izbora, o čemu najbolje svjedoči činjenica da ona sprečava formiranje nove hrvatske vlade, to jest da na vlasti i dalje ostavlja mađarone. Ako Koalicija to ne uvidi a na kraju ipak pristane na fuziju s dijelom Narodne stranke, potvrdit će se sumnje da je Koaliciji jedini cilj bio dočepati se vlasti, pisalo je *Hrvatstvo*, dodajući da će se ono u tom slučaju svojski potruditi da Hrvatski sabor ne postane „*kašperli*“, to jest kazalište lutaka, čiji se konci i dalje povlače u Pešti (HRV 114 [1906]).

Ljutnja što ju je *Hrvatstvo* tijekom prve polovice svibnja 1906. od vremena od vremena pokazivalo prema Pešti bila je uvjetovana ne samo time što su se zahtjevi Mađarske koalicije kosili s kombinacijama skupine oko *Hrvatstva* u vezi s rušenjem politike „novoga kursa“, odnosno Hrvatsko-srpske koalicije, nego i zato što je bio u izravnoj suprotnosti s ulogom što ju je u tom smislu trebala odigrati Narodna stranka.

O tome, uz ostalo, svjedoči i činjenica da je skupina oko *Hrvatstva* tih dana javno zamjerila Narodnoj stranci upravo to što pristaje na zahtjev da se njezini zastupnici priključe Hrvatsko-srpskoj koaliciji. Tim je povodom *Hrvatstvo* pisalo da bi Narodna stranka morala odlučno odbiti nastojanja da je Mađarska koalicija iskoristi kao neku vrstu garancije da će Hrvatsko-srpska koalicija provoditi promađarsku politiku. Na taj je način skupina oko *Hrvatstva* zapravo još jednom izrazila svoje mišljenje da bi Narodna stranka, u interesu slamanja politike „novoga kursa“ i Koalicije, morala djelovati iz opozicije. No, istovremeno, *Hrvatstvo* je tih dana uputilo i kritiku na račun Starčevićeve hrvatske stranke prava. Skupina oko *Hrvatstva* izrazila je, naime, nezadovoljno njezinim odbijanjem da dopusti izbor njezinih zastupnika u hrvatsku delegaciju u zajedničkom saboru. Na taj način, pisalo je *Hrvatstvo*, Starčevićeva hrvatska stranka prava ne samo da posredno pomaže oporavku Narodne stranke i ponovnom usponu mađarona nego istovremeno Koaliciju dovodi u situaciju da se povinuje mađarskim zahtjevima i prihvati dio mađarona u svoje redove. S tim u vezi skupina oko *Hrvatstva* sugerirala je frankovcima da podnesu malu žrtvu u interesu hrvatskog naroda. *Hrvatstvo* je, naime, predlagalo da dio zastupnika Starčevićeve hrvatske stranke prava privremeno istupi iz stranke i prijeđe u „divljake“, to jest u formalno nezavisne zastupnike, koji bi potom zajedno sa zastupnicima iz redova Koalicije formirali hrvatsku delegaciju u zajedničkom saboru. Na taj bi način, pisalo je *Hrvatstvo*, Starčevićeva hrvatska stranka prava spriječila da Koalicija padne u zagrljaj mađaronima. Pomažući Koaliciji da se odupre zahtjevima za fuzijom s mađaronima, Starčevićeva hrvatska stranka prava pritom bi sačuvala ne samo vjernost svojim načelima nego i svoj opozicijski status. No, istovremeno, ona bi svojim postupkom obavezala Koaliciju, odnosno njezine predstavnike u zajedničkom saboru, da uvažavaju njezina stajališta. U protivnom, na njih će utjecati zastupnici Narodne stranke o kojima će predstavnici Koalicije u zajedničkom saboru silom prilika morati voditi računa (HRV 114 [1906]).

Predlažući Starčevićevoj hrvatskoj stranci prava da na opisani način priskoči u pomoć Koaliciji, skupina oko *Hrvatstva* zapravo je išla za tim da se podjari nezadovoljstvo Mađarske koalicije koja je bila odlučno protiv suradnje Hrvatsko-srpske koalicije s frankovcima. Delegacija u zajedničkom saboru koju bi činili isključivo zastupnici iz redova Starčevićeve hrvatske stranke prava, odnosno zastupnici iz redova Hrvatsko-srpske koalicije, zacijelo bi bila protumačena u očima mađarske vlade kao demonstrativno odbijanje njezinih zahtjeva.

Uoči izbora hrvatske delegacije za zajednički sabor, koji je trebao početi zasjedati 21. svibnja, Starčevićeva hrvatska stranka prava dala je izjavu u kojoj je obrazložila da se njezini zastupnici ne mogu dati izabrati u delegaciju zato što stranka ne prihvaća Hrvatsko-ugarsku nagodbu. Međutim, istovremeno je najavila da će sudjelovati u glasanju, odnosno da pri izboru neće apstinirati. Tako je i postupila, iskoristivši priliku da Koaliciji ukaže na svoju političku težinu. Zato su u četrdesetočlanu hrvatsku delegaciju uglavnom bili izabrani zastupnici iz redova Hrvatsko-srpske koalicije (HRV 113 [1906]).

Skupina oko *Hrvatstva* pohvalila je, razumije se, potez frankovaca, ističući kako su oni svojim sudjelovanjem u izbornoj proceduri učinili veliku uslugu Koaliciji, omogućivši joj da se najvećim dijelom ostvari njezino nastojanje da se iz delegacije u zajedničkom saboru isključe zastupnici Narodne stranke koja je bila glavna poluga režimu koji je danas na izdisaju. Štoviše, odlukom da sudjeluju pri izboru delegacije, frankovci su, prema pisanju *Hrvatstva*, spasili opstanak opozicijske većine u saboru. Glasajući za zastupnike Koalicije oni, su naime, spriječili mogućnost da zastupnici Narodne stranke iskoriste apstinenciju Starčevićeve hrvatske stranke prava kao priliku da isprovociraju raspust Sabora, nakon čega bi uslijedili izbori koje bi Narodna stranka na čelu s Pejačevićem, koja zahvaljujući Mađarima još uvijek u svojim rukama drži sve poluge vlasti, zacijelo iskoristila da pokuša iznova zadobiti većinu (HRV 115 [1906]).

Interpretacija *Hrvatstva* kako je Starčevićeva hrvatska stranka prava spasila Koaliciju od opasnosti da eventualno potone već u prvoj saborskoj krizi bila je, s jedne strane, sračunata da upozori Hrvatsko-srpsku koaliciju da bez frankovaca u Saboru teško da može išta postići. No, zadovoljstvo skupine oko *Hrvatstva* u vezi s potezom Starčevićeve hrvatske stranke prava izviralo je dijelom i iz uvjerenja da je formiranje delegacije u kojoj se nalazio tek poneki zastupnik Narodne stranke naprosto mora navesti Mađarsku koaliciju da pojača pritisak na Hrvatsko-srpsku koaliciju u vezi s pitanjem fuzije.

Naime, kad je riječ o stajalištu skupine oko *Hrvatstva* prema pitanju uključivanja dijela Narodne stranke u Hrvatsko-srpsku koaliciju, valja biti krajnje oprezan u zaključivanju. Iz perspektive protivnika politike „novoga kursa“, to je, strogo uzevši, bilo neprihvatljivo jer je objektivno jačalo poziciju Koalicije u odnosu prema mađarskoj vladi, odnosno jer je bilo u suprotnosti s mišljenjem da bi se Narodna stranka trebala priključiti opoziciji u borbi protiv „novoga kursa“. Podloga za to, uostalom, već je postojala budući da su frankovci svojevremeno bili uspostavili dobre odnose s režimom u Hrvatskoj.

No, spajanje s dijelom Narodne stranke kompromitiralo je Koaliciju u očima javnosti i utoliko za skupinu oko *Hrvatstva* nije bilo neprihvatljivo. Osim toga, vezivanje Narodne stranke uz Koaliciju pridonijelo bi formiranju dvaju blokova u smislu politike „dvaju tabora“, dakako, uz uvjet da Koalicija, neovisno o tome što bi bila ojačana unionističkom većinom, odustane od opredjeljenja za isključivu podršku Mađarskoj koaliciji, što nije bilo posve bezizgledno s obzirom na dualističku tradiciju Narodne stranke, odnosno s obzirom na Hrvatsku stranku prava koja je doduše prihvatila politiku „novoga kursa“, ali koja u cjelini uzevši ipak još nije posve raščistila s idejom da hrvatska politika u određenim okolnostima ne bi oslonac mogla potražiti i u bečkom središtu. Napokon, valja reći i to da je skupina oko *Hrvatstva* zacijelo računala da će Koalicija na kraju morati propustiti pritisku Mađara i da će vjerojatno ipak pristati na spajanje s dijelom Narodne stranke kako bi formirala vladu i preuzela vlast. Naime, malo je vjerojatno da je

ozbiljno računala s tim da će Koalicija radije riskirati pad. Prema tome, skupina oko *Hrvatstva* u svojim je kalkulacijama u vezi s pružanjem otpora morala pomišljati i na varijantu u kojoj bi se Narodna stranka pridružila Hrvatsko-srpskoj koaliciji.

V.

Zasjedanje zajedničkog sabora otvoreno je 21. svibnja prijestolnom besjedom koja je razočarala skupinu oko *Hrvatstva* jer je demantirala njezina nedavno iznesena stajališta o sjajnoj budućnosti što ih kruna otvara hrvatskom narodu, stavljajući mu tobože u ruke sredstvo za ostvarenje svojih nacionalno-političkih prava i pokazujući mu da itekako ozbiljno računa na njega, odnosno na Hrvatsku u fazi finalnog obračuna s Mađarskom koalicijom. No, prijestolna besjeda pružala je dobru priliku da se od hrvatskih zastupnika u zajedničkom saboru, a to znači od Hrvatsko-srpske koalicije, zatraži energičan istup. U prijestolnoj besjedi vladar je, naime, govorio isključivo o mađarskom narodu, ne spominjući pritom ostale ugarske narode. Osim toga, u prijestolnoj besjedi vladar je, u dijelu koji se odnosio na Hrvatsku i Slavoniju, izostavio pojam „*kraljevine*“, upotrijebivši umjesto njega pojam „*Nebenlander*“. Nadalje, kad je riječ o reformama odnosno o institucijama koje bi se trebale stvoriti u Hrvatskoj, odnosno u Ugarskoj, Franjo Josip založio se za njihovu „identifikaciju“. I napokon, zatražio je od zajedničkog sabora da potvrdi Hrvatsko-ugarsku financijsku nagodbu u onom obliku u kojem su je dogovorile delegacije prethodnih sabora. Upozoravajući hrvatske zastupnike u zajedničkom saboru na navedena mjesta u prijestolnoj besjedi, *Hrvatstvo* je od njih tražilo reakciju (HRV 119 [1906]).

Uostalom, već je prije toga skupina oko *Hrvatstva* dala do znanja da će ubuduće od Hrvatsko-srpske koalicije tražiti djela. S tim u vezi, doduše, onako usput, predbacila joj je, primjerice, to što usprkos svojim obećanjima još ništa nije poduzela u vezi s pitanjem sanacije povreda Hrvatsko-ugarske nagodbe (HRV 118 [1906]). Pritom je, dakako, nije u kritici ni najmanje ometala činjenica da je Hrvatski sabor, nakon što se konstituirao, zbog otvaranja Ugarskoga zajedničkog sabora prekinuo s radom, kao ni to da Hrvatsko-srpska koalicija još uvijek nije smjela formirati vladu.

Hrvatstvo se u vrijeme zasjedanja zajedničkog sabora uopće silno ljutilo na hrvatsku delegaciju u zajedničkom saboru, spočitavajući joj nedjelotvornost, neodlučnost i pretjeranu, gotovo ponižavajuću spremnost na dodvoravanje Mađarima, no pritom je i dalje naglašavalo svoju tobožnju punu spremnost da Koaliciji u svakom trenutku pruži odgovarajuću podršku u obrani prava i interesa Hrvatske. Istovremeno, list je neprestano ukazivao na neiskrenost što je Mađari manifestiraju prema Hrvatsko-srpskoj koaliciji, a koja se ponajprije ogleda u činjenici da

je vlast u Hrvatskoj još uvijek u rukama Pejačevićeve vlade, što stvara ne samo apsurdnu nego upravo „abnormalnu“, zapravo „nesnosnu“ situaciju (HRV 120, 121, 122 [1906]).

Gotovo da i nije potrebno više posebno isticati da je galama koju je *Hrvatstvo* podizalo protiv Mađara bila usmjerena protiv nastojanja Hrvatsko-srpske koalicije da hrvatsko pitanje riješi u suradnji s mađarskom koalicijom, odnosno da se radilo o svojevrsnom obliku pokušaja diskreditiranja politike „novoga kursa“. S tim u vezi, *Hrvatstvo* je za vrijeme zasjedanja zajedničkog sabora zastupnicima Koalicije počelo postavljati zahtjeve koji su bili u potpunoj suprotnosti s preporukom koju je list na adresu Hrvatsko-srpske koalicije uputio prilikom konstituiranja Hrvatskog sabora, dakle, jedva nekih desetak dana ranije. Od Koalicije, prisjetimo se, *Hrvatstvo* je tada bilo zatražilo da svoju politiku svede u okvire reskripta što ga je Hrvatskom saboru uputio Franjo Josip, to jest da se zadovolji isključivo provođenjem unutarnje-političkih reforma u cilju liberalizacije i demokratizacije političkog života. Sada je, osim već spomenutog zahtjeva za što skorijom sanacijom povreda Nagodbe, od zastupnika Koalicije skupina oko *Hrvatstva* počela odlučno tražiti da na dnevni red postave pitanje revizije Hrvatsko-ugarske nagodbe u smislu postizanja pune političke, financijske i gospodarske samostalnosti (HRV 121 [1906]).

Nužnost hitnog isticanja zahtjeva za revizijom Nagodbe u smislu postizanja pune hrvatske autonomije skupina oko *Hrvatstva* pritom je opravdavala sukobom koji je tih dana izbio između vladajuće Mađarske koalicije i austrijske vlade, a kojemu je povod bio mađarski prijedlog da Ugarski sabor posebno ozakoni zajednički zakon o carinama. Na taj bi način carinski sustav u Ugarskoj formalno postao autonomni, premda bi faktično sve do 1917, za kada je bilo predviđeno razdvajanje carinskog područja, sustav carina ostao jedinstven. Austrijski ministar predsjednik odlučno je odbio spomenuti zahtjev, štoviše, uložio je na mađarski prijedlog veto (HRV 120 [1906]).

Iako ispunjenje mađarskog zahtjeva nije zahtijevalo reviziju Austro-ugarske nagodbe, skupina oko *Hrvatstva* uvjerala je Hrvatsko-srpsku koaliciju da su je Mađari sa svojim zahtjevom pokrenuli. S tim u vezi upozorila je Koaliciju da je sada krajnji čas da prema Mađarima nastupi krajnje odlučno, to jest da im jasno da do znanja da se u Austro-ugarska nagodba ne može mijenjati bez suglasnosti, odnosno bez sudjelovanja Hrvatske. Pritom je skupina oko *Hrvatstva* ponovno posegnula za paragrafom 4. Hrvatsko-ugarske nagodbe, interpretirajući ga na način koji joj je odgovarao, to jest kao da se navedeni paragraf odnosi na sve temeljne zakone Monarhije, a ne samo na Hrvatsko-ugarsku nagodbu (HRV 121 [1906]).

Tražeci od zastupnika u zajedničkom saboru iz redova Hrvatsko-srpske koalicije iznenada energičan istup, skupina oko *Hrvatstva* zaboravila je da im je u vrijeme konstituiranja Hrvatskog sabora sugerirala upravo suprotnu politiku, to jest da je od Koalicije tada tražila da se drži isključivo okvira označenog u vladarevu

reskriptu kako se tobože ne bi dovelo u pitanje provođenje liberalno-demokratskih reformi političkog sustava. Sada to očito nije više bilo važno, što samo svjedoči da su zahtjevi, odnosno prijedlozi koje je skupina oko *Hrvatstva* slala na adresu Hrvatsko-srpske koalicije, bili samo prikladna forma za iskazivanje otpora prema politici „novoga kursa“.

Skupina oko *Hrvatstva* sa zanimanjem je pratila rasplet natezanja između Hrvatsko-srpske koalicije i mađarske vlade oko pitanja fuzije s Narodnom strankom. Za boravka u Pešti predstavnici Hrvatsko-srpske koalicije bili su s mađarske strane izloženi u tom smislu velikom pritisku. Mađarska koalicija jasno im je dala do znanja da nikakvih promjena na vlasti u Hrvatskoj neće biti tako dugo dok se ne riješi pitanje stvaranja kompaktne unionističke većine u Hrvatskom saboru (HRV 122 [1906]). Upornost Mađara dovela je Koaliciju u nezavidan položaj, no u neugodnoj je situaciji bila i Pejačevićeva vlada koja nije mogla računati na podršku Hrvatskog sabora. U toj je situaciji Pejačević ponudio svoju ostavku, međutim, Wekerle, mađarski ministar predsjednik, nije je bio spreman prihvatiti, a na njegovu ju je molbu odbio i Franjo Josip (HRV 122, 123 [1906]).

Očito je da ni mađarska vlada, ali ni kruna, nisu željele samo tako kapitulirati pred ustrajnim odbijanjem Hrvatsko-srpske koalicije da u svoje redove prihvate Narodnu stranku. S tim u vezi Wekerle je potkraj svibnja u Pešti osobno od predstavnika Hrvatsko-srpske koalicije još jedanput zatražio da pokažu razumijevanje za nastojanja Mađarske koalicije i da pristanu na fuziju s Narodnom strankom, obrazloživši to potrebom da se u Hrvatskoj, i to bez uništenja pojedinih stranaka, stvori jedna velika provladina grupacija političkih snaga, bez koje, po njegovu sudu, apsolutno nije moguće osigurati hrvatsko-mađarsku političku suradnju. Štoviše, Wekerle je tom prilikom predstavnicima Koalicije dao do znanja da je to uvjet kako bi se prišlo sanaciji povreda Hrvatsko-ugarske nagodbe, odnosno provođenju reformi s ciljem liberalizacije i demokratizacije političkoga života u Hrvatskoj (HRV 123 [1906]).

S predstavnicima Koalicije u Pešti pregovarao je i Pejačević koji je, u dogovoru s mađarskom vladom, nastojao stvoriti uvjete za normalno funkcioniranje autonomne vlade i pripremiti teren za fuziju. U skladu s instrukcijama koje su mu dali Wekerle i Mađarska koalicija, Pejačević je, naime, predstavnicima hrvatskog kluba u zajedničkom saboru najavio svoj istup iz Narodne stranke pri čemu im je, navodno, rekao da prepušta stranku njezinoj sudbini, najavljujući na taj način njezin skori mogući kraj. Osim što je predstavnike upoznao sa svojom odlukom da ubuduće kani djelovati izvan stranaka, Pejačević je tom prilikom iznio plan prema kojemu bi se odmah nakon zajedničkog sabora sastao Hrvatski sabor, kojemu bi sadašnja vlada predložila neke ustavne reforme. Nakon toga Sabor bi prekinuo s radom do jeseni, s time da bi se razdoblje između dvaju zasjedanja iskoristilo za to da se, u konzultacijama s Hrvatsko-srpskom koalicijom, formira nova vlada. Na taj bi način, tvrdio je Pejačević, Koalicija dobila priliku utjecati na rad vlade.

Na kraju, Pejačević je najavio da bi nova vlada za jesensko zasjedanje Sabora pripremila zakonsku osnovu o izbornoj reformi, to jest prijedlog zakona kojim bi se u Hrvatskoj uvelo opće pravo glasa (HRV 123 [1906]).

Na tu je vijest skupina oko *Hrvatstva* reagirala je komentaram da je Pejačevićeva zadaća „...*mađjarone porezolucionašiti, da ne bi politička djeca posumnjala, da su se rezolucijonaši pomadžaronili*“. Međutim, *Hrvatstvo* je isticalo mišljenje da stvaranje kompaktne unionističke većine, odnosno pokušaj da se u Hrvatskoj stvori nova, provladina stranka, neće teći baš jednostavno, štoviše, da bi nastojanja u tom pravcu mogla dovesti ili do raspada Narodne stranke ili do raspada Hrvatsko-srpske koalicije. Skupina oko *Hrvatstva* pritom je očito imala u vidu činjenicu da ni unutar Narodne stranke ni u okviru Hrvatsko-srpske koalicije nisu postojala jedinstvena stajališta o pitanju fuzije. Pribojavajući se da će Hrvatsko-srpska koalicija na koncu ipak pristati na mađarske uvjete, odnosno plašeći se da bi se u Hrvatskoj u skorijoj budućnosti ipak mogla stvoriti jedna provladina stranka, *Hrvatstvo* je rezignirano zaključilo da će u svakom slučaju natezanje između Mađara i Hrvatsko-srpske koalicije završiti stvaranjem političke grupacije koja će biti samo „...*drugo izdanje nekadanje Narodne stranke*...“ (HRV 122 [1906]).

Međutim, Koalicija je i ovoga puta, unatoč velikom pritisku mađarskih vladajućih čimbenika, odbila ideju o fuziji, iako je pokazala spremnost da podrži Pejačevićevu vladu, ali uz uvjet da bana, odnosno autonomnu vladu, kontrolira Hrvatski sabor (HRV 123 [1906]). Skupina oko *Hrvatstva*, koja je, kao što smo rekli, strahovala da će Koalicija podleći mađarskim pritiscima, bila je, razumije se, zadovoljna njezinom ustrajnošću u odbijanju fuzije. Hrabreći je da nastavi pružati otpor, *Hrvatstvo* joj je obećalo punu podršku i poručilo joj da ustraje, makar i pod cijenu da kriza u funkcioniranju vlasti završi odlukom o raspuštanju Hrvatskog sabora. No, određene sumnje ipak su ostale. Skupina oko *Hrvatstva* bojala se, naime, da bi spor oko fuzije mogao završiti kompromisnim rješenjem, to jest da bi Koalicija mogla pristati na to da u svoje redove uključi samo pojedine pripadnike Narodne stranke (HRV 123 [1906]).

U sličnom tonu krajem svibnja pisao je i bečki *Reichspost*, izražavajući zadovoljstvo velikoaustrijskog kruga zbog hrabrog držanja Hrvatsko-srpske koalicije, koja je odlučno odbijala Wekerleove pritiske u smislu stvaranja kompaktne unionističke većine. Pritom, list je pisao o različitim manevrima peštanskih političkih krugova, upozoravajući Hrvate na neiskrenost politike Mađarske koalicije, koja čini sve da bi ih prevarila, pri čemu je izražavao nadu da će Hrvatsko-srpska koalicija odlučno nastupiti prema Mađarima. Pritom, list je upozoravao Mađarsku koaliciju da treba prihvatiti sve hrvatske zahtjeve ukoliko želi da joj Hrvati vjeruju. Mađari se, pisao je list, moraju pomiriti s time da Hrvati teže teritorijalnom ujedinjenju i državnoj samostalnosti (RP 119 [1906]).

U međuvremenu spor koji je između austrijske i mađarske vlade izbio u vezi s nastojanjem mađarskog ministra predsjednika da se zajednički zakon o carinama u

Ugarskom saboru prihvati kao autonomni zakon završio je, zahvaljujući arbitraži krune, u korist Mađara. Nakon mukotrpnog postignutog sporazuma s Mađarskom koalicijom Franjo Josip želio je, naime, izbjeći da se na tom pitanju eventualno počnu zaoštrevati odnosi između bečke i peštanske vlade, odnosno između Carovinskog vijeća i Ugarskog sabora, što bi vodilo produbljivanju a ne smirivanju prilika. Zato je na sjednici krunskog vijeća odobrio Wekerleov prijedlog da se carinski zakon usvoji kao autonomni ugarski zakon, a složio se i sa stajalištem da se gospodarski odnosi između austrijskog i ugarskog dijela Monarhije, ukoliko bi došlo do revizije Austro-ugarske nagodbe, urede na temelju posebnog međudržavnog ugovora, a ne kao ranije na osnovi carinskog i trgovačkog saveza. Odluka Krunskog vijeća kosila sa stajalištem austrijske vlade, odnosno austrijskog ministra predsjednika Hohenlohea koji je, oslanjajući se na vladarevu odluku da se gospodarska pitanja imaju rješavati sporazumom između austrijske i mađarske vlade, dosljedno odbijao mogućnost da se, i to bez suglasnosti austrijske vlade, zajednički carinski zakon može uputiti Ugarskom saboru na pretres i ratifikaciju kao autonomni carinski zakon. U tim je okolnostima austrijski ministar predsjednik morao podnijeti ostavku (HRV 123, 124 [1906]).

Skupina oko *Hrvatstva*, koja je sa zanimanjem pratila spor oko carinskog zakona između austrijske i mađarske vlade, iskoristila je događaj kako bi skrenula pažnju da su vrata za sukob između Austrije i Ugarske kraljevom intervencijom u korist Mađara ponovno otvorena, ističući kako je Hohenloheov pad u austrijskom dijelu Monarhije dolio ulje na plamen ideje „*Loos von Ungarn*“. Pritom je *Hrvatstvo*, kao i toliko puta ranije, tvrdilo da će vrlo izgledna skora rastava između Austrije i Ugarske otvoriti niz složenih gospodarskih i državnopravnih pitanja, prije svega, dakako, hrvatsko pitanje. Istovremeno, list je događaj iskoristio kao priliku da od Hrvatsko-srpske koalicije, odnosno od njezinih zastupnika u zajedničkom saboru, još jedanput odlučno zatraži da, s obzirom na okolnosti koje ukazuju na mogućnost aktiviranja krize dualizma odnosno s obzirom na činjenicu da su Mađari upravo postigli važan korak naprijed u pravcu osamostaljenja Ugarske, ni pod koju cijenu ne popuste mađarskim zahtjevima za fuzijom. Štoviše, skupina oko *Hrvatstva* upozorila je zastupnike Koalicije da vode računa da je na izborima pobijedio „pravaški program“ a ne politika „novoga kursa“. S tim u vezi skupina oko *Hrvatstva* sada je posve otvoreno iznova izjavila da politiku „novoga kursa“, odnosno Hrvatsko-srpsku koaliciju, smatra samo epizodom koja teško da bi se mogla ponoviti nakon što se uvede opće pravo glasa, što će se desiti upravo u razdoblju u kojem će se između Beča i Pešte voditi teški sukobi, to jest u trenutku kad će kriza dualizma biti na samom vrhuncu. O tome bi, isticalo je *Hrvatstvo*, napose trebali voditi računa zastupnici Koalicije iz redova Hrvatske stranke prava koji čine gotovo polovicu delegacije (HRV 124 [1906]).

Istoga dana kad je *Hrvatstvo* odaslalo poruku Koaliciji da ni pod koju cijenu ne pristane na zahtjev za fuzijom s Narodnom strankom desio se događaj koji

je imao za cilj stvoriti uvjete u kojima bi Koalicija mogla pristati na stvaranje promađarski orijentirane većine u Saboru. Događaj je nesumnjivo izazvao iznenađenje skupine oko *Hrvatstva*, ali i cjelokupne hrvatske političke javnosti. Naime, nakon dvodnevne stranačke konferencije, koja je održana u Pešti 29. i 30. svibnja, vodstvo i većina prisutnih članova Narodne stranke zaključili su da se stranka trenutno raspusti. Dan prije negoli je i formalno bila usvojena odluka o raspuštanju, stranku je napustio Pejačević koji je tom prilikom prisutne obavijestio o pregovorima koje je vodio s Koalicijom kao i o uvjetima pod kojima bi Koalicija bila spremna prihvatiti njegovu vladu. Pejačevićev potez bio je jasan signal da Narodnu stranku valja žrtvovati u cilju pokušaja da se Koalicija privoli na stvaranje unionističke većine. Većina prisutnih članova Narodne stranke shvatila je Pejačevićevu poruku, izjavivši da stranku valja rasformirati odmah. Samo je manjina bila protiv toga. Nakon toga, s obzirom na to da bi bilo neobično da jedan ipak veliki broj zastupnika u Hrvatskom saboru bude izvan stranaka, trideset dva njezina zastupnika najavila su svoju namjeru da uskoro istupe kao nova politička grupacija, pod novim imenom i s novim programom (HRV 124 [1906]).

Zanimljivo je da skupina oko *Hrvatstva*, premda je prilično opširno i detaljno izvijestila o tijeku konferencije na kojoj je pokopana Narodna stranka, nije odmah željela komentirati događaj. U vezi s raspuštanjem Narodne stranke *Hrvatstvo* se ponašalo kao da se ništa posebno važno nije dogodilo. Tek nekoliko dana kasnije, u jednom uvodniku koji se bavio pitanjem odnosa u Monarhiji, skupina oko *Hrvatstva* izrazila je mišljenje da je s nestankom Narodne stranke s političke scene u banskoj Hrvatskoj uklonjena jedna od dviju promađarski, pronagodbeno orijentiranih grupacija, što je napokon omogućilo da se profiliraju „dva tabora“, to jest da se politička karta prekroji na način koji bi omogućio da se počele voditi politika „otvorenih ruku“. Pritom je *Hrvatstvo* naglašavalo da je neobično važno to što između „*nagodbjenjačkog*“ i „*državnopravnog*“ bloka, odnosno između Hrvatsko-srpske koalicije i Starčevićeve hrvatske stranke prava, tobože postoji „...*korespondirajuća i komplementirajuća djelatnost*“. Naime, u interpretaciji skupine oko *Hrvatstva*, suradnju među njima omogućava Hrvatska stranka prava, čiji program omogućava „...*jaki spoj između novih vladinovaca i pravaškog opozicionalstva*“. Osim što funkcionira kao most između Koalicije i opozicije, Hrvatska stranka prava, s obzirom da je u središtu Koalicije, ujedno je i neka vrsta jamstva da se Hrvatsko-srpska koalicija nikada neće pretvoriti u kopiju bivše Narodne stranke (HRV 126 [1906]). Procjenom prilika nakon raspuštanja Narodne stranke *Hrvatstvo* je, dakle, posredno priznalo da njegov model politike dvaju blokova nije bio funkcionalan i provediv tako dugo dok je postojala Narodna stranka.

No, važnije od toga je upozoriti na svakako zanimljivu činjenicu da je skupina oko *Hrvatstva* o političkoj situaciji u banskoj Hrvatskoj nakon raspuštanja Narodne stranke pisala kao da njezini bivši članovi nisu ostali sjediti u Saboru, i to u nimalo

zanemarujućem broju. Na izborima u svibnju 1906. Narodna stranka osvojila je, naime, preko trideset mandata. Štutnja *Hrvatstva* s tim u vezi zanimljiva je i začuđujuća i zbog činjenice da su zastupnici najavili da će se okupiti pod novim programom i istupiti pod novim imenom, drugim riječima, da će se organizirati kao nova stranka. Nužno je, dakle, zapitati se zbog čega skupina oko *Hrvatstva* nije niti jednu riječ posvetila pitanju njihove političke sudbine.

Razlog tomu, s jedne strane, bez sumnje treba tražiti u tome što, prema sve-
mu sudeći, nije očekivala da će doći do samoukidanja Narodne stranke. Ta ju je
odluka, dakle, dočekala nesprenom. S druge strane, skupina oko *Hrvatstva* bila
je načisto s tim da je raspuštanje Narodne stranke izvedeno u režiji mađarskih
vladajućih čimbenika i da predstavlja pokušaj stvaranja uvjeta u kojima bi se Ko-
alicija mogla otvoriti prema mađaronima. No, u tom času skupina oko *Hrvatstva*,
naime, nije mogla znati hoće li Koalicija nakon raspusta Narodne stranke pristati
da u svoje redove primi njezine bivše zastupnike ili će i tu, za nju u svakom slu-
čaju prihvatljiviju i bezbolniju varijantu spajanja s mađaronima, odlučno odbiti.
Prema tome, bilo je otvoreno pitanje kako će se u tom slučaju postaviti skupina
bivših zastupnika Narodne stranke. Napokon, valja uzeti u obzir i mogućnost da
se skupina oko *Hrvatstva* naprosto pomirila s idejom o priključivanju mađarona
Koaliciji kojoj su sada vrata bila odškrinuta, štoviše, da je u njoj počela gledati
jednu od mogućih varijanti pokušaja obaranja politike „novoga kursa“, odnosno
načina da se Hrvatsko-srpska koalicija razori iznutra.

U svakom slučaju, raspuštanje Narodne stranke i najava stvaranja nove političke
grupacije skupina oko *Hrvatstva* protumačila je kao pregrupiranje političkih snaga
koje bi od nje moglo zahtijevati ozbiljnije preispitivanje kombinacija u vezi s oba-
ranjem politike „novoga kursa“ i Hrvatsko-srpske koalicije. Bilo je, dakle, potrebno
pričekati i vidjeti što će se ubuduće dešavati. U međuvremenu, razumije se, bilo je
najjednostavnije još jednom posegnuti za konceptom politike „dvaju tabora“.

S obzirom da je *Hrvatstvo* pomno pratilo svaki detalj, svaku nijansu u odnosima
između mađarske vlade i Hrvatsko-srpske koalicije, razumije se da je posebnu
pozornost redakcije izazvao programski govor što ga je Wekerle održao na zasje-
danju zajedničkog sabora potkraj svibnja, u trenutku nestanka Narodne stranke.
Dakako, radilo se prije svega o dijelu govora u kojemu se mađarski ministar
predsjednik bavio Hrvatskom.

U svom istupu Wekerle je, doduše, najavio da će u saborsku proceduru biti
upućena financijska nagodba koju su kraljevinski odbori sklopili još prošle godi-
ne, no koja stjecajem okolnosti nije mogla biti usvojena. No, istovremeno dao je
naslutiti da bi se u njezinu okviru eventualno još uvijek mogle izvršiti određene
izmjene. S tim u vezi, štoviše, obećao je da će preporučiti nastavak pregovora. S
obzirom na činjenicu da je financijska nagodba u hrvatsko-mađarskim odnosima
desetljećima bila jedno od glavnih žarišta sukoba, Wekerleu je bilo važno istaknuti
da vjeruje kako će financijska nagodba osigurati Hrvatskoj dovoljno sredstava ne

samo za pokrivanje troškova autonomne uprave nego i za razvoj, naglasivši uz to želju da i „hrvatsko-slavonske zemlje“ razmjerno participiraju u industrijalizaciji Ugarske. U vezi s jezičnim pitanjem, koje je također predstavljalo neuralgičnu točku hrvatsko-mađarskih odnosa, predsjednik vlade obećao je da će se, u skladu s 30. paragrafom Hrvatsko-ugarske nagodbe, hrvatskom jeziku osigurati položaj isključivog službenog jezika u onim ustanovama za koje je to propisano. U tim ustanovama, ako se to bude smatralo opravdanim, zapošljavati će se i Hrvati. Međutim, kad je riječ o institucijama državne uprave, Wekerle je odbio mogućnost da se osigura mogućnost komunikacije na hrvatskom jeziku, ali je istovremeno izrazio spremnost da se izade u susret zahtjevu da se u državnim poduzećima, dakle i na željeznicama, namještaju ljudi koji znaju i hrvatski (HRV 124 [1906]).

Hrvatska delegacija u zajedničkom saboru odgovorila je na Wekerleov govor deklaracijom iza koje su stali ne samo pripadnici Hrvatsko-srpske koalicije nego i zastupnici iz redova bivše vladajuće stranke, što je, s obzirom na sadržaj deklaracije, s njihove strane trebao biti jasan znak spremnosti da se priključe Koaliciji. U deklaraciji zastupnici su prije svega istaknuli da pozdravljaju opravdanu borbu mađarskog naroda za slobodu i samostalnost, najavljujući pritom ne samo moralnu nego i konkretnu političku podršku ostvarenju ideala „*zajedničke slobode*“ čije će „...*izvoštenje jednakom blagotvornošću djelovati i na narodni, politički i kulturni napredak kraljevini Ugarskoj posestrimnih kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije*“. U izjavi je nadalje istaknuto da hrvatski zastupnici u zajedničkom saboru cijene solidarnost koju Mađari pokazuju u vezi s nastojanjem da se u Hrvatskoj provedu reforme s ciljem osiguranja temeljnih ustavnih sloboda. Slijedio je dio teksta u kojem se ukratko iznosi program rješenja hrvatskog pitanja. Naime, nakon što se uspostave „...*ovi najprimitivniji postulati modernog socijalnog građanskog života*...“ predstavnici Hrvatske započeli bi s predstavnicima Ugarske raditi na uklanjanju sanacije povreda Nagodbe. Potom, kad „...*današnje prelazno stanje ustupi mjesto nastavku zaustavljenih, ali ne i zatomljenih ostvarenja narodnih aspiracija*...“, Hrvati, Srbi i Mađari nastavit će borbu „...*za zajedničku pobjedu*...“, nakon koje bi se provela dioba zajedničke stečevine koju Hrvatima i Srbima osigurava postojeći državnopravni položaj Hrvatske. Na kraju spomenuto je i pitanje sjedinjenja s Dalmacijom. S tim u vezi istaknuta je nada da će se suradnjom s Mađarima ostvariti njezino, Nagodbom zajamčeno, priključenje Hrvatskoj i Slavoniji, uz napomenu da je to važno da bi se ostvarilo ne samo hrvatsko pravo na Dalmaciju nego i zato jer je to način da se osigura „...*velika političko-gospodarska budućnost sveukupne pod krunom sv. Stjepana nalazeće državne zajednice*“ (HRV 124 [1906]).

Budući da je deklaracija bila svojevrsna rekapitulacija politike „novoga kursa“, razumije se da joj se protivila skupina oko *Hrvatstva*. Međutim, kritizirajući je, *Hrvatstvo* joj je zamjeralo na općenitosti, to jest na činjenici da se deklaracija nije izravno osvrnula na dio Wekerleova govora posvećena Hrvatskoj, što je trebala

učiniti, jer, prema *Hrvatstvu*, izjave mađarskog ministra predsjednika jasno pokazuju da između Mađarske koalicije, odnosno mađarske vlade i Hrvatsko-srpske koalicije, postoje ne samo velike nego upravo temeljne opreke kada je riječ o Hrvatskoj. S tim u vezi, *Hrvatstvo* je tvrdilo da je Wekerle, govoreći o jeziku u organima državne uprave, neizravno nagovijestio da mađarska vlada nema namjeru dopustiti reviziju Hrvatsko-ugarske nagodbe, što je uostalom bilo posve točno. S tim u vezi skupina oko *Hrvatstva* sugerirala je hrvatskim zastupnicima u zajedničkom saboru odlučnost u postavljanju zahtjeva. *Hrvatstvo* je, naime, isticalo da nakon raspada Narodne stranke Koalicija više ne mora strahovati da će je mađarska vlada moći zamijeniti strankom koja je spremna na poslušnost. Prema tome, rezolutnost u postavljanju zahtjeva ne nosi više sa sobom rizik koji je postojao prije. S druge strane, list je isticao da Koaliciji samo radikalizam u istupu može osigurati potporu opozicije i hrvatskog naroda (HRV 125 [1906]).

Razmjerno blaga kritika deklaracije hrvatskih zastupnika u zajedničkom saboru trebala je stvoriti dojam da se skupina oko *Hrvatstva*, u skladu s politikom „dva tabora“, privremeno pomirila s politikom „novoga kursa“. Uostalom, o tome svjedoči i izjava da je, nakon propasti Narodne stranke situacija u Hrvatskoj u političkom smislu povoljnija nego ikada. Računajući u tom trenutku da bi u povodu nedavnog pada austrijske vlade moglo doći do sukoba između krune i bečkog parlamenta, što bi uz već prisutni spor između Carevinskog vijeća i Ugarskog sabora u vezi s carinskim zakonom svakog časa moglo ponovno aktivirati krizu dualizma, skupina oko *Hrvatstva* je u vezi s trenutnim prilikama u Hrvatskoj isticala: „*I tako eto s te strane, dakle na fronti spram Mađara, možemo se nadati, da je Hrvatska stražena tako zgodno postavljenom četom, kako nije bila već možda od stoljeća. (...) S druge strane stoji pravaška opozicija u rezervi, vrlo gibiva i nevezanih ruku, slobodna da učini frontu na svaku stranu*“. Prema tome, uz uvjet da se održi „*sporazumak*“ između Koalicije i opozicije, Hrvati se ne bi trebali bojati budućnosti. „*Ma što došlo u monarhiji, neka spokojno gleda u budućnost majka domovina, jer su se njezina djeca našla kako već od vjekova nisu bila - u velikim časovima veliki sinovi*“ (HRV 126 [1906]).

No, unatoč svom privremeno pomirljivom odnosu prema politici „novoga kursa“, odnosno prema Hrvatsko-srpskoj koaliciji, uvjetovanog, uz ostalo, i mišljenjem da je riječ samo o prolaznoj epizodi hrvatske politike, skupina oko *Hrvatstva* nastavila je predbacivati Koaliciji bezuvjetno vezivanje uz „...*hazardnost tudje politike*“ (HRV 127 [1906]).

VI.

Početak lipnja 1906, u trenutku kad je skupina oko *Hrvatstva* o Hrvatsko-srpskoj koaliciji pisala kao o „...*zgodno postavljenom četom*...“ a o njezinim članovima

kao o „*velikom sinovima*“ koji se na jednoj od dvije fronte bore za ostvarenje interesa hrvatskog naroda, počele su kolati glasine o mogućoj abdikaciji Franje Josipa u korist Franje Ferdinanda. Kombinacije o mogućoj promjeni na prijestolju potaknula je vijest da je vladar na položaj austrijskog ministra predsjednika, nakon Hohenlohea, odlučio imenovati osobu iz najužeg kruga Franje Ferdinanda, baruna Maksa Vladimira Becka, inače odjelnog predstojnika u ministarstvu poljoprivrede. Činjenica da je vladar formiranje kabineta povjerio čovjeku prijestolonasljednikova povjerenja interpretirala se pritom kao prvi korak u predaji vlasti, to jest kao priprema za abdikaciju (HRV 126 [1906]).

Glasine o navodnoj spremnosti Franje Josipa da uskoro preda vlast Franji Ferdinandu bile su, dakako, podloga na kojoj su se razvile kalkulacije o skorom zaokretu politike dvora prema Mađarima. Njima se, što je posve razumljivo, bavila i skupina oko *Hrvatstva* koja je mogućnost Ferdinandova dolaska na vlast tumačila kao početak razdoblja u kojemu će odlučujuću posljednju riječ u raspletu krize u Monarhiji imati upravo dinastija. S tim u vezi *Hrvatstvo* je pisalo da je dinastija dotada tobože šutjela, promatrajući razvoj zbivanja, što je omogućilo da se rješenje kriza dualizma s jedne strane traži u personalnoj uniji, a s druge u federalizaciji cijele Monarhije. No, kriza se „...*može razvijati kojim mu drago smjerom, dok se dinastija drži pasivno, ali u onom času, u kojem dinastija oslonjena na milijune bajoneta stane govoriti - tad će pred tim glasom zašutiti i najveći vikači*“ (HRV 127 [1906]).

Nagađanja da bi Franjo Ferdinand uskoro mogao zamijeniti starog cara, koja su jedno od glavnih izvorišta imala upravo u velikoaustrijskom krugu, počele su kolati upravo u razdoblju kad se postavljalo pitanje hoće li u vezi s pripremama za gospodarsko osamostaljenje Ugarske, u sklopu kojih je mađarska vlada nedavno i tražila da Ugarski sabor bez suglasnosti Austrije ima pravo ozakoniti zajednički carinski zakon kao autonomni, doći samo do djelomične ili pak do kompletne revizije Austro-ugarske nagodbe. Skupina oko *Hrvatstva* držala je da bi cjelovita revizija Austro-ugarske nagodbe, premda ju je smatrala prilično vjerojatnom, zapravo bila uvod u potpuno osamostaljenje Ugarske, no nadala se da bi promjena na prijestolju, ukoliko se desi na vrijeme, to jest ukoliko prije toga Franjo Ferdinand preuzme vlast ili najkasnije tijekom rasprava o temeljitoj promjeni odnosa između Austrije i Ugarske, rasplet krize moga krenuti u „...*nasilnoga niveliranja svijetu, odnosno do federalizma ciele monarhije*“. S tim u vezi uslijedilo je upozorenje Hrvatsko-srpskoj koaliciji kako je dužna voditi računa da u Hrvatskoj postoje snage koje ne žele sukob s dinastijom. Osim toga, list je naglašavao da Koalicija mora voditi računa i o tome da bi dinastija mogla riješiti hrvatsko pitanje u smislu realizacije velikohrvatskog programa koji je uključivao i slovenske zemlje. Ukoliko se Koalicija bude na to obazirala, „...*tad će se komplementirajući rad obijuh tabora moći pod svim uvjetima provesti*“ (HRV 127 [1906]). S tim u vezi Hrvatstvo je podvlačilo: „*Vi nagodbenjaci, a mi pravaši, pa čisti račun, pa složan*

rad. Mi ćemo vas svim silama podupirati u obrani postojećih i u stjecanju novih prava, akoprem ostajemo u opoziciji prema vašem nagodbenjačkom stanovištu“ (HRV 128 [1906]).

Početak lipnja 1906. barun Max Vladimir Beck postao je predsjednikom austrijske vlade. Uz izbornu reformu, glavna zadaća njegove vlade bila je sređivanje odnosa s Ugarskom. Kao što je već istaknuto, Beck je bio čovjek iz najužeg kruga oko prijestolonasljednika Franje Ferdinanda koji se od jeseni 1905. sve više stao oslanjati na velikoaustrijski krug, odnosno na bečke Kršćanske socijale s ciljem da postupno stekne utjecaj na politiku krune koja je tada još čvrsto bila u rukama Franje Josipa, odnosno njegovih savjetnika. Istovremeno, budući vladar želio si je pripremiti teren za trenutak kad će preuzeti vlast. Formiranje Beckove vlade bio je početak postupnog uspona velikoaustrijskog kruga koji će od jeseni 1906. imati sve veći utjecaj na politička kretanja u Monarhiji ali i u Hrvatskoj, neovisno o tome što je Beck uskoro nakon imenovanja ministrom predsjednikom napustio krug oko Franje Ferdinanda (GROSS 1970, 9).

Vidjeli smo da je velikoaustrijski krug već tijekom 1905, kada je kriza dualizma bila na vrhuncu, počeo tražiti saveznika u Hrvatskoj, pri čemu se obratio i skupini oko *Hrvatstva* (GROSS 1970, 9-10). Uostalom, kao što smo pokazali, velikoaustrijski orijentirane političke skupine, uključujući i bečke Kršćanske socijale, već su tijekom 1904. pokušale uspostaviti kontakt sa skupinom oko *Hrvatstva*. Međutim, ti pokušaji nisu imali uspjeha jer je velikoaustrijski krug, koji se uostalom definitivno oblikovao tek u jesen 1905, bio još preslab za pružanje adekvatne političke potpore. S druge strane, frankovci, a napose skupina oko *Hrvatstva*, budući da je iza nje stajao hrvatski episkopat na čelu sa zagrebačkim nadbiskupom, u to su vrijeme morali voditi računa da se previše ne zamjere dualističkim čimbenicima zbog čega otvoreno pristajanje uz velikoaustrijski program nije dolazilo u obzir. Najposlije, kad je riječ o skupini oko *Hrvatstva*, vidjeli smo da su njezine rezerve prema velikoaustrijskim snagama bile uvjetovane i bojaznima u vezi s njihovim planovima o preuređenju Monarhije u kojima se tako snažno isticala ideja o velikoj, jedinstvenoj, centraliziranoj Habsburškoj monarhiji.

Ponovni pokušaj velikoaustrijskog kruga da se učvrsti u Hrvatskoj uslijedio je svega nekoliko dana nakon što je formirana Beckova vlada. Početkom lipnja 1906. zagrebački *Agramer Tagblatt* objavio je, naime, anonimni letak koji je redakciji, navodno, stigao iz Beča. Tekst letka publiciran je pod naslovom „*Mamac*“, kojim je uredništvo lista zapravo izrazilo svoj komentar njegova sadržaja. Letak je napisan u razdoblju u kojem se u političkoj javnosti u oba dijela Monarhije na veliko raspravljalo o reviziji Austro-ugarske nagodbe u vezi s koncesijama što ih je vladar dao mađarskoj koaliciji. S tim u vezi njegov je autor, između ostaloga, upozorio i na to da se brojna sporna pitanja što ih otvara revizija Nagodbe iz 1867. jednostavno ne mogu riješiti isključivo pregovorima između predstavnika Carevinskog vijeća i Ugarskog sabora. U njima, prema njegovu mišljenju, neizostavno

moraju sudjelovati i predstavnici Hrvatske, Slavonije i Dalmacije. S tim u vezi, autor je austrijsku javnost upozorio na činjenicu da se Translajtanija ne sastoji samo od kraljevine Ugarske sa Sedmogradskom nego i od kraljevine Hrvatske i Slavonije kojoj pripada i Dalmacija, pri čemu je posebno podvukao da Hrvatska nije dio Ugarske nego „koordinirana zemlja“. Naglasivši na taj način posebni državnopravni položaj Hrvatske, i to ne samo u sklopu jednog dijela Monarhije nego i u sklopu Monarhije kao cjeline, pisac letka zatražio je da se hrvatski predstavnici prilikom revizije Austro-ugarske nagodbe priključe predstavnicima „...zemalja ugarske krune“. O tome, međutim, ne bi trebala voditi računa samo Ugarska nego i Austrija. Prema tome, ako to ne učine Mađari, ona bi se morala založiti da se Hrvati uključe u pregovore. S tim u vezi pisac letka rekao je da Austrija mora znati da „zakonita prava“ Hrvatske nisu u suprotnosti s njezinim interesima Austrije. Drugim riječima, ona bi morala pomoći da se ona ostvare. Osim što bi se trebala osloniti na Hrvatsku, austrijska politika trebala bi uza se vezati i Bosnu i Hercegovinu koja, kao i Hrvatska, „naginje“ austrijskom dijelu Monarhije i od koje Austrija, kao i od Hrvatske, može imati goleme koristi. Stoga bi, prema njegovu mišljenju, i Bosni i Hercegovini trebalo dati „konstituciju“. Time je pisac letka zapravo želio reći ono što se, iz političkih i diplomatskih obzira nije moglo reći otvoreno, to jest da Bosnu i Hercegovinu treba anektirati i dati joj položaj samostalne jedinice (HRV 129 [1906]).

Razumije se da tekst letka, što ga je objavio *Agramer Tagblatt*, nije mogao promaknuti skupini oko *Hrvatstva*. Štoviše, ona se njime opširno pozabavila, nastojeći ga iskoristiti kao dokaz ispravnosti svojih procjena da će se u kontekstu krize dualizma hrvatsko pitanje aktualizirati i u austrijskom dijelu Monarhije. Stoga je pozdravila anonimnog autora, pohvalivši pritom njegov napor da pišući „...stvarno i istinito...“ skrene austrijskoj politici i uopće austrijskoj javnosti pažnju na Hrvatsku. Izrazivši svoje mišljenje da će se slična gledišta uskoro početi širiti, *Hrvatstvo* je na kraju ipak smatralo nužnim upozoriti da je nužno sačuvati hladnokrvnost i oprez jer „...mi isto toliko držimo do ‘ljubavi’ i ‘prijateljstva’ Beča, koliko i do onoga Pešte“. No, znakovito je da je odmah zatim list dodao: „Nu drugačije stoji stvar, kad se radi o trgovini. Onda se pita, tko da više“ (HRV 129 [1906]).

Poruka što ju je skupina oko *Hrvatstva* na taj način odaslala velikoaustrijskom krugu bila je, prema tome, vrlo jasna: moguća je suradnja, ali se ona ne može osigurati samo praznim, nejasnim obećanjima. Potporu je moguće očekivati samo uz uvjet da se pokaže jasna spremnost da se oživotvori hrvatska „državna ideja“. Početak ponovnog pokušaja velikoaustrijskog kruga da se infiltrira u Hrvatskoj skupina oko *Hrvatstva* dočekala je, dakle, s jasno izraženom rezervom. Suzdržanost *Hrvatstva* trebalo je naglasiti i nastojanje uredništva da tekst sroči tako da on ostavi dojam kako nije posve isključeno ni to da je, dakako pod istim uvjetima, spremno i na promađarsku orijentaciju. Pritom, dakao, *Hrvatstvo* na to nije mislilo

ozbiljno. Ono, naime, nikada nije povjerovalo u mogućnost rješavanja hrvatskog pitanja u suradnji s Mađarima, o čemu uostalom svjedoči njegov odnos prema politici „novoga kursa“. Letak objavljen u *Agramer Tagblattu* bio je, međutim, samo prvi znak da je velikoaustrijski krug ponovno odlučio pokušati usidriti se u Hrvatskoj. No, uskoro je uslijedio i drugi, mnogo ozbiljniji.

Sredinom lipnja Iso Kršnjavi objavio je, naime, u *Hrvatskom pravu* izjavu u povodu glasina da se namjerava priključiti Starčevićевой hrvatskoj stranci prava (HRV 128 [1906]). Izjava nije ostavljala nikakvog mjesta sumnji da je Kršnjavi pristalica Starčevićeve hrvatske stranke prava, ali je bila sročena tako da se iz nje jasno vidi da nije njezin član. Frank, naime, nije želio Kršnjavom tako brzo širom otvoriti vrata svoje stranke. Znajući da Kršnjavi još od proljeća 1906. održava intenzivne odnose s velikoaustrijskim krugom, štoviše, da mu je omogućen pristup u krug osoba od kojih su neke, poput primjerice Leopolda Chlumeckog, pripadale najužem krugu oko Franje Ferdinanda, Frank je smatrao da bi njegov ulazak u stranku moglo biti dočekan kao pokazatelj njezina opredjeljenja za suradnju (GROSS 1973, 336-340).

Naime, iako je od jeseni 1905. i sam održavao kontakte s pripadnicima velikoaustrijskog kruga, uz ostalo i s urednikom *Reichsposta* Friedrichom Funderom, Frank se sredinom 1906. još uvijek nije želio izjasniti pristaje li uz velikoaustrijsku politiku jer u to vrijeme ni on ni bilo tko drugi još nije mogao procijeniti kolika je stvarna politička snaga velikoaustrijskog kruga. Bilo je, naime, veliko pitanje hoće li Franjo Ferdinand uz pomoć velikoaustrijanaca uspjeti zaigrati veliku političku ulogu ili će se njegova nastojanja slomiti na ustrajnom otporu što su ga dualistički krugovi, krug savjetnika oko vladara, ali i vladar osobno pokazivali prema njegovim namjerama da utječe na politička kretanja. Osim toga, Franka je u otvorenom izjašnjavanju za suradnju s velikoaustrijskim krugom priječio i strah od mogućeg protivljenja vrha njegove stranke u kojemu je imao nekoliko ozbiljnih protivnika. S druge strane, morao je voditi računa i o reakcijama javnosti, napose o onoj koja je bila naklonjena Starčevićевой hrvatskoj stranci prava. Starčevićeva tradicija, to jest sjećanje na njegove izjave o zlokobnoj „austrijanštini“ koja je, prema njemu, uz asistenciju jednako tako zlokobne „kamarile“ skrivila sve stoljetne patnje hrvatskog naroda još je, naime, bilo živo i s njim se moralo računati. Prema tome, bilo je prilično delikatno stranku vezati uz „kamarilu“ budućega vladara koji se tek bori kako bi usmjerio politička kretanja u Monarhiji i koji se pritom konfrontira s još uvijek snažnim dualističkim čimbenicima koji ga u tome priječe (GROSS 1973, 338).

Zato u izjavi, objavljenoj u *Hrvatskom Pravu*, Kršnjavi nije mogao reći sve što je u tom trenutku želio saopćiti javnosti. Odlučio se stoga da u okviru izjave progovori samo o svojoj podršci Starčevićевой hrvatskoj stranci prava, odnosno o razlozima koji su ga na to naveli. Pokušavajući objasniti motive za svoj posljednji politički obrat, Kršnjavi se nastojao prikazati kao pragmatični političar a ne kao

„obični vrtikapa“. S tim u vezi, on je istaknuo da je bio unionist toliko dugo dok je dualizam bio čvrst. Međutim, sada, kad se dualizam očito ruši, hrvatska politika svoje jedino uporište može naći u politici koja inzistira na hrvatskom državnom pravu, to jest koja odlučno odbacuje Hrvatsko-ugarsku nagodbu kao polazište za rješenje hrvatskog pitanja. Osudivši politiku „novoga kursa“, Kršnjavi je istaknuo da je nužno voditi protunagodbenu politiku jer je Hrvatsko-ugarska nagodba instrument koji Hrvatsku automatski vodi u jedinstvenu mađarsku državu. Na koncu, Kršnjavi se u svojoj izjavi deklarirao kao pristalica ideje o cjelokupnosti Habsburške monarhije, pri čemu je podvukao svoje duboko uvjerenje da je u njezinu okviru moguće ostvariti hrvatske nacionalno-političke aspiracije u duhu programa Starčevićeve hrvatske stranke prava (HRV 136 [1906]).

Skupina oko *Hrvatstva* pozdravila je izjavu Kršnjavog, istaknuvši da njegova gesta, između ostaloga, predstavlja i svjedočanstvo o potpunoj promašenosti politike „novoga kursa“. Primjer Kršnjavog, pisalo je *Hrvatstvo*, trebali bi slijediti mnogi u Hrvatskoj, a ponajprije „stari unionisti“, to jest političari iz redova bivše Narodne stranke koji bi se trebali odreći Mađara i na taj način prisiliti Hrvatsko-srpsku koaliciju da prema mađarskoj vladi nastupi odlučnije i s više ponosa u obrani hrvatskih interesa. Naime, ukoliko bi bivši mađaroni okrenuli leđa Mađarima, Koalicija bi u tom slučaju postala sigurna da se mađarska vlada u Hrvatskoj ne može osloniti ni na koga drugog osim na nju, pa bi joj to tobože ulilo hrabrosti (HRV 139 [1906]).

Pohvala što ju je *Hrvatstvo* izreklo Kršnjavom bila je, dakle, još jedna prilika za negativnu ocjenu politike „novoga kursa“. Istovremeno, ona nam svjedoči koliko je pisanje *Hrvatstva* o Koaliciji i bivšim mađaronima kao o „...zgodno postavljenoj četi...“ bila samo fraza. S druge strane, ona je i dobar primjer nedosljednosti skupine oko *Hrvatstva* koja zbog svojih političkih kombinacija nije prezala od toga da svoja stajališta mijenja pod utjecajem pojedinačnog događaja.

Rekli smo da Kršnjavi u *Hrvatskom Pravu* nije mogao progovoriti potpuno otvoreno o svojim stajalištima. Stoga je to uradio nekoliko dana kasnije, u otvorenom pismu javnosti, koje je objavljeno u *Agramer Tagblattu*. U formi demantija da će se na naknadnim izborima za sabor u Varaždinu pojaviti kao kandidat „...nove stranke koja se ima stvoriti...“, Kršnjavi je najprije ponovio sve ono što je u svojoj nedavnoj izjavi naveo kao razloge koji su ga nagnali da se prikloni političkoj koncepciji Starčevićeve hrvatske stranke prava. Pritom je dodao da Starčeviću hrvatsku stranku prava smatra najboljom u Hrvatskoj zato jer ona zagovara ideju o cjelovitosti Habsburške monarhije, ali i ideju o cjelovitosti Hrvatske u njezinu okviru. Iskoristivši priliku da izrazi svoje ogorčenje na vladara koji se nagodio s „mađarskim veleizdajnicima“, dovodeći u pitanje cjelovitost Monarhije, Kršnjavi se jasno založio za ideju velike Austrije. S tim u vezi posebno je naglasio svoje duboko uvjerenje da je velika Hrvatska moguća jedino u velikoj Austriji (GROSS 1973, 340-345). Ni Frank ni skupina oko *Hrvatstva* nisu, međutim, bili još spremni

povesti se za velikoaustrijskim krugom. Uostalom, Frank se iz već spomenutih razloga odmah ogradio od stavova Kršnjavog (GROSS 1973, 344).

Na sličan način postupila je i skupina oko *Hrvatstva*. U kraćem osvrtu na izjave Kršnjavog u *Agramer Tagblattu* ona je, doduše, istaknula kako je i njezino mišljenje da su nacionalno-političke težnje hrvatskog naroda ostvarive samo u okviru Habsburške monarhije, ali je uz to dodala kako smatra „...*da su drugi, mnogo jači, prije zvani, da se za veliku Austriju pobrinu nego li mi*“ (HRV 139 [1906]). Dan kasnije, izvještavajući da je potez Kršnjavog imao velikog odjeka u tisku širom Monarhije, skupina oko *Hrvatstva* pokušala je ukratko obrazložiti kako ona tumači njegovo svrstavanje uz Starčevićovu hrvatsku stranku prava, odnosno uz ideju o velikoj Austriji. Riječ je o tekstu kojim je skupina oko *Hrvatstva* također željela dati do znanja da prema velikoaustrijskoj politici gaji prilične rezerve.

S tim u vezi *Hrvatstvo* je, naime, pisalo kako je očito da Kršnjavi smatra kako dogovorom krune s mađarskom koalicijom nisu osigurani uvjeti za očuvanje dualizma i kako je današnje stanje u Monarhiji samo provizorij koji ne može dugo trajati. List je naveo i mišljenje da je Kršnjavi odlučio pristati uz Starčevićovu hrvatsku stranku prava prije svega jer je procijenio da će najavljeno uvođenje općeg prava glasa u Hrvatskoj stvoriti uvjete za njezinu pobjedu. Iako pritom nije doveo u pitanje iskrenost izjave Kršnjavog da je politički koncept Starčevićeve hrvatske stranke prava, s obzirom na okolnosti u Monarhiji, jedini prihvatljiv, na taj mu je način stavio do znanja da ne odobrava njegovo golim pragmatizmom motivirano opredjeljenje za pravaštvo. Na kraju, *Hrvatstvo* je istaknulo da drži kako Kršnjavi „...*kuca, pače udara Beču halkom na vrata*...“ jer se nada da će u skoroj budućnosti doći do preuređenja Austrije na načelu federalizma te da će to kao i uvođenje općeg prava glasa u Ugarskoj skršiti premoć Mađara (HRV 140 [1906]).

Upravo u vrijeme kad je velikoaustrijski krug počeo obnavljati svoje pokušaje da u Hrvatskoj nađe čvrsto uporište koje mu je sada bilo prijeko potrebno zbog pokušaja efikasnog slamanja politike „novoga kursa“, skupina oko *Hrvatstva* još je jedanput postavila pitanje osnutka katoličke stranke. Povod za to ovog joj je puta dala Hrvatska napredna stranka koja je početkom lipnja 1906. održala skupštinu na kojoj je donijela program u kojemu se, između ostaloga, založila i za odvajanje Crkve od države (HRV 139 [1906]). No, budući da se nije željela zamjeriti ni Hrvatskoj, a ni Starčevićевой hrvatskoj stranci prava, prepustila je da to umjesto nje uradi „...*uvaženi prijatelj izvan Zagreba*...“. Ona se sama zadovoljila komentarom da se iza ideje o odvajanju Crkve od države krije težnja da se Crkva u Hrvatskoj dovede u ropski položaj po uzoru na način kakav je tobože učinjen prije nekoliko godina u Francuskoj (HRV 130 [1906]).

Reagirajući na, uostalom, dobro poznata sekularizacijska stajališta Napredne stranke, „...*uvaženi prijatelj izvan Zagreba*...“ prozvao je zbog šutnje ne samo Hrvatsku stranku prava nego i frankovce. Ni jedni ni drugi, po njegovu mišlje-

nju, nisu adekvatno reagirali na taj teški ispad protiv „*rimokatoličkih svetinja*“. Šutnja Hrvatske stranke prava za anonimnog je autora bila posebno iznenađujuća s obzirom da je *Hrvatska*, glavno glasilo ne samo Hrvatske stranke prava nego i Hrvatsko-srpske koalicije, bila obećala braniti rimokatoličku vjeru i Crkvu od napada u javnosti. No, ne manje iznenađujuća za njega je bila i šutnja Starčevićeve hrvatske stranke prava koja u svojim redovima tobože ima najviše svećenika i koja je tobože jedina u koju katolički svećenik može stupiti. S tim u vezi, anonimni je autor zaključio da, kad su u pitanju vjera i Crkva, „...*ni 'čisti' nisu pouzdani branitelji, makar oni to tvrde...*“. Naglasivši da Napredna stranka u Hrvatskoj od početka tobože sustavno zagovara ne samo ideju otvorene borbe protiv katolicizma nego protiv svake „*pozitivne vjere*“, ukratko da je njezin cilj isprovocirati „*kulturkampf*“, autor je podvukao da je kucnuo krajnji čas da se tomu stane nakraj i to uz pomoć katoličke stranke. Postojeće stranke, naime, samo obećavaju da će štititi vjeru i Crkvu, ali stvarno to ne čine, naprotiv, mirno dopuštaju da se Crkva i vjera napadaju sve žešće. „*Ako je i dosada moglo biti ljudi, koji su mislili, da takove stranke nije treba, mislim da im je ne samo program naprednjaka, nego još više način kako su ga starije stranke primile, morao napokon ipak otvoriti oči*“. Prema tome, budući da katolicizam zbog vjerskog indiferentizma svih političkih grupacija nema pouzdanih branitelja u hrvatskoj politici odnosno u Hrvatskom saboru, krajnje je vrijeme da se ozbiljno razmisli o utemeljenju katoličke stranke (HRV 136 [1906]).

No, ubrzo je i sama skupina oko *Hrvatstva* otvoreno pozvala na osnutak katoličke stranke. Iskoristivši kao povod jedan incident do kojega je došlo u Slavoniji prilikom naknadnih izbora za Sabor a na kojima se u ime Napredne stranke kandidirao Ivan Lorković, jedan od prvaka Hrvatske napredne stranke, skupina oko *Hrvatstva* uputila je poziv katolicima i svećenstvu da napuste sve obzire i počnu se organizirati kao stranka. Pritom je *Hrvatstvo* otvoreno pozvalo na odgovornost Zagorca i Bauera, optužujući ih da su, usprkos tomu što su im Lorkovićeva stajališta prema vjeri i Crkvi dobro poznata, podržali Lorkovićevu kandidaturu (HRV 139 [1906]).

U svakom slučaju, zanimljivo je ali i indikativno da se ideja o osnutku katoličke stranke na stranicama *Hrvatstva* pojavila upravo u razdoblju ponovnog pokušaja velikoaustrijskog kruga da prodre u Hrvatsku. Međutim, zahtjev za osnutkom katoličke stranke što ga je skupina oko *Hrvatstva* aktualizirala sredinom lipnja 1906. zacijelo nije bila prvenstveno uvjetovana željom da se i u Hrvatskoj stvori jedna jasno profilirana katolička stranka po uzoru na, primjerice, bečke kršćanske socijale, na koju bi se velikoaustrijski krug u datom trenutku mogao sigurno osloniti, nego je najvećim dijelom ipak bio izraz reakcije na situaciju u Hrvatskoj.

Prije svega, valja uzeti u obzir da su u kasno proljeće u Hrvatskoj stranci prava prestala kolebanja u vezi s politikom „novoga kursa“, što se jasno može razabrati iz pisanja *Hrvatske* koja je imala status glavnog organa Hrvatsko-srpske

koalicije. Ona će se, doduše, razmjerno skoro ponovno javiti, no u tom trenutku Hrvatsko-srpska koalicija činila se čvršćom nego što je bila. Uostalom, skupina oko *Hrvatstva*, osvrćući se na pisanje *Hrvatske*, i sama je to konstatala, zatimivši pritom izraz žaljenja što se to desilo (HRV 128 [1906]).

S druge strane, raspuštena je Narodna stranka, na koju bi se u slučaju sloma politike „novoga kursa“ mađarska vlada mogla osloniti. Činilo se, prema tome, da Hrvatsko-srpska koalicija nema alternativu. Dakako, još je uvijek bilo neizvjesno hoće li se zastupnici bivše Narodne stranke priključiti Koaliciji ili ne. Najposlije, treba uzeti u obzir i to da skupina oko *Hrvatstva* nije mogla računati na izravno povezivanje sa Starčevićevom hrvatskom strankom prava. U njoj je sasvim sigurno bilo onih koji su se za to zalagali, no hrvatski biskupi na čelu s Posilovićem nisu to dopuštali. Osim toga, izraziti protivnik klerikalizacije Starčevićeve hrvatske stranke prava bio je i Kršnjavi koji je od sredine 1906. imao sve više utjecaja na politiku frankovaca (HRV 131, 132 [1906]). U opisanim okolnostima skupini oko *Hrvatstva* doista nije preostalo drugo nego da u političkom smislu nastavi funkcionirati kao grupa, što joj nije pružalo bogzna kakve izgleda, ili da se pokuša organizirati kao stranka. I kod episkopata je sredinom 1906. prevladalo uvjerenje da bi se skupina oko *Hrvatstva*, usprkos svim za nju nepovoljnim uvjetima, morala pokušati organizirati kao stranka. S tim u vezi započeli su kontakti skupine oko *Hrvatstva* s Hrvatskom radničkom zajednicom, kršćansko-socijalnom skupinom, koja se također deklarirala kao pravaška, odnosno koja je bila vezana uz frankovce (HRV 144, 154 [1906]).

Sredinom 1906. očito je postojao plan da se u Hrvatskoj, uz asistenciju Starčevićeve hrvatske stranke prava, stvori katolička stranka, čiji bi program bio kombinacija pravaškog i kršćansko-socijalnog, a koja bi u političkom prostoru funkcionirala na način na koji je to činila i skupina oko *Hrvatstva*, to jest paralelno sa Starčevićevom hrvatskom strankom prava. Na zamisao o osnutku katoličke stranke koja bi, sudeći prema onom što je o kršćanskom socijalizmu odnosno o kršćanskoj demokraciji svojedobno pisao Mahnič, elemente kršćanskog-socijalizma koristila samo kao sredstvo za prikrivanje izrazito konzervativno-katoličke orijentacije, presudno je utjecala i najava izborne reforme.

Sukob skupine oko *Hrvatstva* s Hrvatskom naprednom strankom koji se, kao što smo vidjeli, sredinom lipnja aktivirao u povodu njezina ponovljenog zahtjeva za odvajanjem Crkve od države ubrzo je prerastao u spor s Hrvatskom strankom prava koju je *Hrvatstvo* tom prilikom prozvalo zbog vjerskog indiferentizma, apostrofirajući pritom Bauera i Zagorca. Sukob je pokušao spriječiti Bauer, koji je *Hrvatstvu* uputio pomirljivo pismo, u kojemu je pokušao dokazati neutemeljenost tvrdnji da se Hrvatska stranka prava solidarizira sa stajalištima naprednjaka. Međutim, skupina oko *Hrvatstva* nije prihvatila njegovo objašnjenje (HRV 140 [1906]).

Za razliku od Bauera, koji je očito nastojao izgladiti spor s *Hrvatstvom*, Stjepan Zagorac nije se nimalo ustručavao reći što misli o skupini koja uz njega stoji. U

člancima što ih je objavio u *Hrvatskoj* on je, između ostaloga, optužio skupinu oko *Hrvatstva* za permanentne pokušaje unošenja razdora „...*među redove nekada toli složnoga rodoljubnoga hrvatskoga svećenstva...*“, najavivši istovremeno da će se svim sredstvima i dalje odlučno boriti protiv politike koju skupina oko *Hrvatstva* vodi, odnosno koju kani voditi. Pritom je aludirao na otvorenost što ju je, unatoč iskazanim rezervama, skupina oko *Hrvatstva* pokazala prema velikoaustrijskoj politici, slijedeći Franka i njegove ambicije (HRV 142 [1906]).

Zagorac je, osim toga, bio odlučan protivnik stranačkog organiziranja katolika. Zato je burno reagirao i na ponovno aktualiziranu ideju o osnutku katoličke stranke (HRV 144 [1906]). Na pisanje *Hrvatske* skupina oko *Hrvatstva*, začudo, nije reagirala onako žustro i temperamentno kao što bi se to od nje moglo očekivati. Štoviše, *Hrvatstvo* je izjavilo da, usprkos tomu što mu je, tobože, od Hrvatske stranke prava nagoviješten rat, ne želi daljnje zaoštavanje odnosa s Hrvatskom strankom prava i to ponajprije zato što mu se čini „...*da nije baš daleko vrijeme, kada ćemo si mnogo bliže stajati, nego li sada stoji Hrvatska stranka prava spram svojih drugova u koaliciji*“ (HRV 144 [1906]). Svoje uvjerenje da će se Koalicija uskoro raspasti, odnosno da će politika „novoga kursa“ pasti, skupina oko *Hrvatstva* temeljila je na ponašanju Mađara koji su Hrvatsko-srpskoj koaliciji i dalje pravili teškoće oko preuzimanja vlasti. U trenutku kad je pobijedila na izborima, politika „novoga kursa“ više zapravo nije imala nikakvih realnih šansi na uspjeh. Mađari su, kao što smo već spomenuli, s vladarom sklopili kompromis i privremeno odustali od ideje o punom osamostaljenju na gospodarskom i vojnom planu, a zauzvrat je Franjo Josip odustao od uvođenja općeg prava glasa. Pristajući da se još neko vrijeme zadrži dualizam, oni su se morali okrenuti protiv Koalicije (GROSS 1960, 91-105).

Utoliko je skupina oko *Hrvatstva* otpočeta bila u pravu kad je tvrdila da Mađarima više nije stalo do Hrvatsko-srpske koalicije, odnosno da oni ne kane ispuniti njezina očekivanja. Dugotrajne peripetije i silno otezanje u vezi s pitanjem formiranja vlade, koje je početkom ljeta 1906. još uvijek bilo otvoreno, bilo je dobra prilika da skupina oko *Hrvatstva* poruči Koaliciji, a napose Hrvatskoj stranci prava za koju je pretpostavljala da bi se prva mogla iz nje izdvojiti, kako praksa pokazuje da je Mađarima „...*rezolucija deveta briga...*“. Vršeci pritisak na Koaliciju da prema mađarskoj vladi nastupi odlučno, *Hrvatstvo* ju je, u skladu sa svojim konceptom politike „dvaju tabora“, hrabrilo da se pritom poziva na opoziciju, to jest na pritisak što ga ona vrši. „*Mi na programu od 1894. stojeći elementi, mi bismo izgubili raison d'être, kada rezolucijonaše ne bi pritiskali na najšire granice nagodbe, a rezolucijonaši, kao patriote, moraju se dati naprijed tiskati, te u urgiranju našem gledati svoje vlastito uporište i podupiranje*“. Bio bi to način da se Mađare, eventualno, uvjeri da se „*ungarofilaska*“ stranka u Hrvatskoj može održati samo ako pristanu na neke koncesije (HRV 148 [1906]).

Potkraj kolovoza 1906. napokon je formirana hrvatska vlada na čelu s Pejačevićem. Nakon toga, odnosi skupine oko *Hrvatstva* prema Hrvatsko-srpskoj koaliciji

počeli su se ubrzano zaoštavati. Istovremeno, započelo je njezino ubrzano približavanje Starčevićovoj hrvatskoj stranci prava s ciljem slamanja Koalicije. Između stajališta skupine oko *Hrvatstva* i frankovaca od listopada 1906. jedva da je više moguće uočiti neku razliku u stajalištima i postupcima prema Hrvatsko-srpskoj koaliciji pa sve dokraja njezine vladavine, to jest do ljeta 1907. Suradnja skupine oko *Hrvatstva* sa Starčevićevom hrvatskom strankom prava trebala je dobiti i organizacijski oblik. Naime, početkom studenoga, uz pomoć Hrvatske radničke zajednice, radničke grupacije koja je od 1894. bila povezana sa Starčevićevom hrvatskom strankom prava, utemeljena je Hrvatska kršćansko-socijalna stranka prava, no, kao što ćemo vidjeti, ona nije profunkcionirala. Hrvatska kršćansko-socijalna stranka prava bila je, prema svemu sudeći, osnovana na sugestiju veli-koautrijskih krugova koji su od sredine 1906., a napose nakon što je Koalicija preuzela vlast u Hrvatskoj, otvoreno tražili stvaranje pravaškog bloka na katoličkoj osnovi (HRV 256, 257, 258 [1906]).

Kratice, izvori i literatura

- GANZA-ARAS 1992 = T. Ganza-Aras, *Politika „novog kursa“ dalmatinskih pravaša oko Supila i Trumbića*, Split, 1992.
- GROSS 1960 = M. Gross, *Vladavina Hrvatsko-srpske koalicije 1906-1907*, Beograd, 1960.
- GROSS 1962 = M. Gross, Hrvatska uoči aneksije Bosne i Hercegovine, *Istorija XX veka, Zbornik radova*, III, 1962, 153-277.
- GROSS 1970 = M. Gross, Hrvatska politika veli-koautrijskog kruga oko prestolonasljednika Franje Ferdinanda, *Časopis za suvremenu povijest* 2 (1970), 9-75.
- GROSS 1973 = M. Gross, *Povijest pravaške ideologije*, Zagreb, 1973.
- HRV = *Hrvatstvo*
- IBLER 1914/1917 = J. Ibler, *Hrvatska politika 1904 - 1906*, Zagreb, 1914-1917.
- LOVRENČIĆ = R. Lovrenčić, *Geneza politike „novoga kursa“*, Zagreb, 1972.
- RP = *Reichspost*
- STRECHA 2001-2004 = M. Strecha, Katoličko pravaštvo, *Radovi zavoda za hrvatsku povijest* 34-35-36 (2001-2004), 101-135.
- STRECHA 2004 = M. Stercha, O značenju interkonfesionalnog zakona iz 1905. godine, *Spomenica Filipa Potrebice*, ur. M. Matijević-Sokol, Zagreb, 2004, 305-321.
- STRECHA 2005 = M. Strecha, Skupina oko lista „Hrvatstvo“ u borbi protiv interkonfesionalnog zakona, *Historijski zbornik* 58 (2005), 135-170.

Politischer Katholizismus und Politik des „Neuen Kurses“

Die Gruppierung um das Blatt *Hrvatstvo* im Kampf gegen die Politik des „neuen Kurses“ und die Kroatisch-serbische Koalition

Die Lage im politischen Raum Banalkroatiens nach der magyarenfeindlichen Bewegung 1903/1904 hat die Befürworter des politischen Katholizismus zum direkten Engagement im politischen Leben verleitet. Eine Gruppe der Geistlichen und Laien, welche die Idee der Notwendigkeit der Beteiligung von Katholiken an der politischen Praxis entschlossen befürwortete, hat sich im Mai 1904 um das politische Tagesblatt *Hrvatstvo* versammelt. Es handelte sich um eine politische Gruppierung, welche vom kroatischen Episkopat, angeführt vom Zagreber Erzbischof Juraj Posilović, unterstützt wurde. Obwohl sie 1904 als mäßige Opposition auftrat, unterstütze die Gruppierung um *Hrvatstvo* eigentlich das magyarenfreundliche Regime in Banalkroatien und versuchte es nach der Volksbewegung/nationalen Bewegung 1903/1904 zu stabilisieren. In dieser Hinsicht war die Gruppierung um die Schaffung einer „konstruktiven“, auf katholischer Basis begründeten einheitlichen Opposition der Rechtspartei bemüht, welche etappenweise entstehen würde: zuerst würde sich die Kroatische Rechtspartei klerikalisieren, welche darauf mit Franks Kroatischer Rechtspartei von Starčević eng zusammenarbeiten würde, dabei zugleich die Bedingungen für deren eventuelle Fusion schaffend, woraus eine einheitliche katholische Partei von rechtsparteiischer Ausrichtung hervorgehen würde. Durch ein Zusammentreffen von Umständen ist dieser Versuch jedoch gescheitert. Die Mehrheit der kroatischen Priesterschaft lehnte es ab, die Idee der Gruppierung um *Hrvatstvo* anzunehmen, nämlich dass auf katholischer Grundlage eine zentrale, sehr gemäßigte Oppositionsgruppierung katholischer Orientation geschaffen wird. Andererseits gelang es der Gruppe um *Hrvatstvo* auch nicht, sich als selbständige Partei mit christlich-sozialem Vorzeichen zu organisieren.

Die Politik des „neuen Kurses“, welche sich durch die Unterzeichnung der Resolution von Rijeka und Zadar endlich die Möglichkeit des Betretens des politischen Raumes in Banalkroatien sicherte, und dadurch auch ihr Bestehen, stellte eine politische Option dar, deren Wesen sich grundlegend von der politischen Option unterscheidete, die von der Gruppe um *Hrvatstvo* befürwortet wurde. Daher ist es verständlich, dass die um das erwähnte Tagesblatt versammelte Gruppierung im Zeitabschnitt vom Herbst 1905 bis Spätfrühling 1906 den Versuchen beizutragen bestrebt war, dass die Bemühungen zur Stärkung der Politik des „neuen Kurses“ in Banalkroatien verhindert werden. Nach dem Scheitern des erwähnten Versuches, d.h. nach dem Wahlsieg der Kroatisch-serbischen Koalition im Mai 1906 und des Einsturzes des magyarenfreundlichen Regimes, setzte die Gruppierung um *Hrvatstvo* deren Kampf gegen die Politik des „neuen Kurses“ fort. In diesem Kontext begannen sich deren Standpunkte allmählich den Standpunkten

des grossösterreichischen Kreises anzunähern, welcher sich seit Herbst 1905 um den Thronfolger Franz Ferdinand zu bilden begann. Gleichzeitig wurden die Standpunkte der Gruppierung um *Hrvatstvo* allmählich mit jenen von Franks Anhängern identisch. Die darauffolgende Diskussion beschreibt in allen Nuancen den Kampf der Verfechter des politischen Katholizismus gegen die Politik des „neuen Kurses“ vom Spätherbst 1905 bis zum Scheitern der Kroatisch-serbischen Koalition.

Ključne riječi: *20. stoljeće – list Hrvatstvo – politički katolicizam – politika „novog kursa“ – Hrvatsko-srpska koalicija*

Wichtige Begriffe: *20. Jahrhundert – das Blatt Hrvatstvo – politischer Katholizismus – Politik des „Neuen Kurses“ – Kroatisch-serbische Koalition*

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

RADOVI

38

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

The logo for FF press, featuring the letters 'FF' in a stylized, bold font with a horizontal line through them, followed by the word 'press' in a lowercase, sans-serif font.

ZAGREB 2006.

RADOVI ZAVODA ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOG FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

Knjiga 38

Izdavač

Zavod za hrvatsku povijest
Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
FF-press

Za izdavača

Miljenko Jurković

Glavni urednik

Borislav Grgin

Uredništvo

Ivo Goldstein
Boris Olujić
Mario Strecha
Božena Vranješ-Šoljan

Tajnik uredništva

Hrvoje Gračanin

Adresa uredništva

Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet Zagreb,
Ivana Lučića 3, HR-10 000, Zagreb
Tel. ++385 (0)1 6120 150, 6120 158, faks ++385 (0)1 6156 879

Časopis izlazi jedanput godišnje

Ovi su Radovi tiskani uz financijsku potporu
Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske

Naslovna stranica

Iva Mandić

Računalni slog

Boris Bui

Lektura i korektura

Ivan Botica

Tisak

Tiskara Rotim i Market, Lukavec

Tiskanje dovršeno u listopadu 2006. godine

Naklada

400 primjeraka